

Research Paper

Cultural Difference (CD) and the Discourse Clash of TravelCase Studies: Gilan and Western Azerbaijan

Somayeh Karimi¹ , Alireza Hassanzadeh^{*2} ¹ Assistant Professor at Institute for Humanities and Cultural Studies, Tehran, Iran, s.karimi@ihcs.ac.ir² Associate professor at Anthropological Research Center, Cultural Heritage and Tourism Research Institute, Tehran, Iran, a.hasanzadeh@richt.ir [10.22080/ssi.2024.26548.2161](https://doi.org/10.22080/ssi.2024.26548.2161)

Received:

January 6, 2024

Accepted:

July 17, 2024

Available online:

August 31, 2024

Keywords:

tourism, cultural distance, environmental distance, West Azerbaijan, vandalism

Abstract

Objectives: Today, the tourism industry plays a crucial role in the development of various countries, whether developed or developing. This industry is significantly influenced by the tourism culture, with one essential component being "cultural distance." This article, based on field studies conducted in the two provinces of West Azerbaijan and Gilan, emphasizes the value system in the tourism culture of these regions. It explores the cultural distance between the host and the guest society (domestic/foreign tourists) and, in this regard, introduces the concept of environmental distance as an alternative to cultural distance based on the sense of belonging or non-belonging to the environment. Methods: This study, in the cultural and field domains of West Azerbaijan and Gilan, is based on a qualitative anthropological method, using field studies, participatory observation, and interviews with key informants conducted from 2019 to 2021. The study's cognitive approach relies on multiple stakeholders in cultural areas. Results: In the field and the first case, contrary to what Razinger suggests in his findings, a different phenomenon is encountered where some elements in the value system and norms of the host society and guests are closer to each other. In the field and the second case, the theories of Anthony Oliver-Smith, Birgit Mosgöller and colleagues, Jeremy Boissevain and colleagues, Qingqin Wang and Carl Cater, Brent Ritchie, and Alfonso Vargas Sanchez are exemplified to understand and comprehend the conditions of tourism in crises. Conclusion: One interesting result of this research is that there is less cultural and environmental distance between the host society and foreign tourists, especially in the face of vandalism in the first field (West Azerbaijan). In the second field (Gilan), the pattern of brotherhood based on pain in the tourism crisis (pandemic) situation expands, and the host-guest relationship seems more influential.

*Corresponding Author: Alireza Hassanzadeh

Address: Anthropological Research Center, Cultural Heritage and Tourism Research Institute, Tehran, Iran Email: a.hasanzadeh@richt.ir

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>.

2538-3612 © The Author(s)

Published by University of Mazandaran

Extended abstract

1. Introduction

One of the significant challenges in the context of tourism development is the cultural gap between various and multiple stakeholder groups. Primarily, the guest (tourist) and host groups encompass different levels and can be subdivided into subgroups such as domestic and international tourists (guests) and active and inactive groups within the host community, including the public, managers, actors, and players who provide tourism services to guests in various forms and manners (hoteliers, tour guides, etc.). Each of these groups and subgroups is associated with a spectrum of cultures, normative systems, and behavioral patterns that may differ and even conflict with one another. In this research, the two tourism destinations of Gilan and West Azerbaijan were selected, and the cultural gap between host and guest groups in these locations was studied from an anthropological perspective.

2. Methods

Given the thematic approach of this research (field approach) and the relevant epistemological system (understanding the gap between oneself and various others), intersubjective methods were the primary research methods in this study. Accordingly, interviews with members of the host community and guest society were the main methods of this study. The nominal group technique, interviews with key informants, and focused interviews were among the field and intersubjective methods used in this research. This study emphasized the lived experiences of hosting and tourism, and thus, the participant observation method was also considered. Understanding the cultural

gap is only possible through contextualizing the lived experiences of the host and guest groups. In this study, considering the difference in the experiences of tourism and hosting (hosting experience), the emphasis was on the concept and reality of diverse and multiple stakeholders. At the same time, the reality of tourism as a timeout for guests and an occupational activity for hosts was contemplated, which presented two realms of compatible or incompatible values among stakeholders. In this intersubjective and field approach, the connection or disjunction of the behavioral patterns of hosts and guests with the sustainability of the cultural and heritage landscape was assessed, and the vulnerability and instability of social and environmental life in various forms of tourist and host behaviors were studied.

3. Results

In the comparative study of the cultural gap between hosts and guests (tourists), relatively consistent patterns can be observed between the provinces under study, namely West Azerbaijan and Gilan. These cultural gaps have shown significant dynamism, sometimes taking different forms over short periods. For instance, during the COVID-19 pandemic, based on the principle of "brotherhood of pain," the gap between the host community and tourists increased. Conversely, the cultural gap concerning the environmental behavior patterns of tourists yields interesting results, indicating a greater gap between the host community and domestic tourists, while such a gap is absent with international tourists (from developed countries). This gap has led to the formation of critical discourses regarding mass tourism. In addition, terms such as "villa-ization" of

northern Iran reflect a critical view of domestic tourists' residence patterns, characterized by stays in villas during their travels. Climate change and its consequences, such as drought, have caused population movements and displacements to northern provinces of Iran, similarly increasing the cultural gap. The class divide in the past decade and its impact on reducing travel quality, leading to the expansion of mass tourism, is another issue that has exacerbated the cultural gap. In West Azerbaijan, the gap between the host community and tourists is influenced by the environmental behavior patterns of tourists, lack of appropriate infrastructure, social and cultural understanding of the concept of speed, vandalistic behaviors, and other factors.

4. Conclusion

Based on the findings of this study, alongside issues such as the stratification of travel in Iran—affected by recent years

of high economic inflation and the declining financial capacity of domestic tourists, leading to the expansion of mass tourism—the issue of cultural gap and distance is another critical matter that must be addressed. Given the importance of host-guest interaction in the tourism industry, a set of policies aimed at enhancing mutual understanding and improving existing behaviors within the tourism network, including both hosts and guests, can help reduce the cultural gap.

Funding

The West Azerbaijan section of this research was financially supported by the General Directorate of Cultural Heritage, Tourism, and Handicrafts of West Azerbaijan.

Authors' contribution

The researchers of this article contributed equally.

Conflict of interest

The authors declared no conflict of interest.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

علمی پژوهشی

فاصله فرهنگی و تقابل گفتمان‌های سفر (نمونه‌های مورد مطالعه: استان‌های آذربایجان غربی و گیلان)

سمیه کریمی^۱ ID، علیرضا حسن زاده^{۲*} ID

^۱ استادیار پژوهشکده علوم اجتماعی، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ایران، s.karimi@ihcs.ac.ir
^۲ دانشیار پژوهشکده مردم‌شناسی، پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری، تهران، ایران، a.hasanzadeh@richt.ir

 [10.22080/ssi.2024.26548.2161](https://doi.org/10.22080/ssi.2024.26548.2161)

چکیده

اهداف: امروزه صنعت گردشگری، نقشی مهم در توسعه کشورهای مختلف اعم از توسعه‌یافته یا در حال توسعه، ایفا می‌کند. این صنعت بسیار متأثر از فرهنگ گردشگری است. یکی از مؤلفه‌های مهم در فرهنگ گردشگری، «فاصله فرهنگی» است. این مقاله که بر پایه مطالعات میدانی در دو استان آذربایجان غربی و گیلان نوشته شده است، با تأکید بر نظام ارزش‌های موجود در فرهنگ گردشگری این دو منطقه، به موضوع فاصله فرهنگی میان جامعه میزبان و جامعه مهمان (گردشگر داخلی/خارجی) می‌پردازد و در این جهت، با ابداع مفهوم فاصله زیست‌محیطی به مثابه بدیل فاصله فرهنگی که بر پایه احساس تعلق یا عدم تعلق به محیط زیست است، به نکاتی مهم دست می‌یابد. روش مطالعه: این پژوهش در دو حوزه فرهنگی و میدان آذربایجان غربی و گیلان بر پایه روش کیفی مردم‌نگارانه بر اساس مطالعه میدانی، مشاهده مشارکتی، گفت‌وگو با مطلعان کلیدی در بازه زمانی ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰ انجام شده و در آن منظر شناختی روش مطالعه بر پایه وجود ذی‌نفعان چندگانه در حوزه‌های فرهنگی است. یافته‌ها: در میدان و مورد نخست، برخلاف آن چه رایزینگر در یافته‌های خود مطرح می‌کند، با پدیده متفاوتی روبه‌رو می‌شویم که در آن برخی از عناصر موجود در نظام ارزش‌ها و هنجارهای جامعه میزبان و مهمان به هم نزدیک‌تر است. در میدان و مورد دوم، نظریه آنتونی الیور اسمیت، بیرگیت موسگات و همکاران، جرمی بولتجنس و همکاران، چین چین وانگ و کارل کاتر، برنت ریتچی، آلفانسو وارگاس سانچز برای درک و فهم شرایط گردشگری در بحران، مصداق می‌یابد. نتیجه‌گیری: از نتایج جالب این پژوهش آن است که فاصله زیست‌محیطی و فرهنگی کم‌تری میان جامعه میزبان و جامعه مهمان (گردشگر خارجی) در مواردی چون وندالیسم در میدان نخست (آذربایجان غربی) به چشم می‌خورد. در میدان دوم (گیلان)، الگوی مهم اخوت بر پایه درد در وضعیت گردشگری در بحران (بازه همه‌گیری) به تعریف رابطه میزبان-مهمان گسترش می‌یابد.

تاریخ دریافت:

۱۶ دی ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۲۷ تیر ۱۴۰۳

تاریخ انتشار:

۱۰ شهریور ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

گردشگری؛ فاصله فرهنگی؛
فاصله زیست محیطی؛
آذربایجان غربی؛ گیلان

* نویسنده مسئول: علیرضا حسن زاده

آدرس: ایران، تهران، خیابان سی تیر، روبه‌روی موزه ملی ایران،
ساختمان پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری
ایمیل: a.hasanzadeh@richt.ir

این مقاله با دسترسی آزاد تحت مجوز بین‌المللی کربیتو کامنز از نوع نسبت‌دادن-غیرتجاری-بدون انشقاق ۴/۰ است.

ناشر: دانشگاه مازندران (نویسنده‌گان) © ۲۵۳۸-۳۶۱۲

۱ مقدمه و بیان مسأله

اشتغال‌زایی آن برای جامعه میزبان به عنوان مواهب می‌پردازد (Rätz, 2003: 36). در این حالت ما با صورتی ناپایدار از گردشگری مواجه خواهیم بود که از آن میراث‌زدایی شده است. این در حالی است که گردشگری نه تنها می‌تواند بر روی محیط فیزیکی و اقتصادی جامعه میزبان اثر نهد، بلکه خودبه‌خود تغییرات اجتماعی و فرهنگی کلانی را برای جامعه میزبان به همراه می‌آورد، تغییراتی چون تغییر در سبک زندگی، تعاملات اجتماعی، روابط خانوادگی و... (همان). تغییراتی که به حوزه اقتصاد و ابعاد کالبدی و فیزیکی جامعه بازمی‌گردد، مستقیم و عینی است، اما تأثیر مذکور بر فرهنگ، میراث فرهنگی و نظام‌های اقتصادی و ارزشی غیرمستقیم است. تغییرات اجتماعی و فرهنگی در چند چشم‌انداز قابل مشاهده است: کیفیت زندگی در جامعه میزبان و چگونگی حضور اجتماع مهمان (گردشگران) در مقصد و رابطه میان آن دو (همان).

بر اساس مطالعه مردم‌شناسان، در جامعه میزبان، گرایش‌هایی نظیر تعلق به زیست‌بوم و میراث ناملموس و احساس غرور درباره آن‌ها، منجر به پیوند هویت بومی- ملی و صور مرتبط با میراث فرهنگی و طبیعی (و گردشگری) شده و بر نگرش آنان نسبت به گردشگران تأثیر می‌گذارد (Jimria, 2019: 76). صورت منفی این واقعیت، زمانی رخ می‌دهد که از نگاه جامعه میزبان، گردشگری؛ اعتبار، بکارت و اصالت فرهنگ در زیست‌بوم طبیعی و فرهنگی^۲ را تهدید کرده و عامل ظهور تغییرات منفی و ویرانگر تلقی می‌شود (Robinson, 2004: 99-100). با این حال جوامع بومی و محلی، جذابیت‌های فرهنگی، تاریخی و طبیعی‌ای که گردشگران را به سفر به سوی جامعه آنان سوق می‌دهد، از اجزای کلیدی ثروت، هویت و معیشت پایدار خود می‌دانند و درصدد جهت‌دهی به الگوهای رفتاری گردشگران و تأثیر مثبت حضور آنان بر محیط زیست و میراث فرهنگی خود هستند (Robinson, 2001: 34). مطالعات میدانی نشان می‌دهد که گردشگری معانی

بدون شک، امروزه صنعت گردشگری نقش مهمی در توسعه کشورهای مختلف جهان داشته و هم کشورهای توسعه‌یافته و هم کشورهای در حال توسعه به این صنعت به عنوان یکی از الگوهای موفق توسعه، نظر دوخته‌اند (Reid, 2003: 36-37) در ایران نیز به دلایل مختلف، این صنعت مورد توجه سیاست‌گذاران توسعه اقتصادی کشور بوده و در متون فرادستی، به‌ویژه برنامه توسعه کشور جایگاهی مهم بدان اختصاص یافته است (گلپایگانی، ۱۳۹۸: ۱۰-۲۵) با این حال، صنعت گردشگری در ایران به دلایل مختلف با چالش‌هایی جدی روبه‌رو است که بهره‌مندی از آن را با مشکلاتی روبه‌رو کرده است. اگرچه الگوی غالب گردشگری در ایران، گردشگری فرهنگی است، اما مطالعات مردم‌شناسی می‌تواند زمینه درک فرهنگی فعالیت‌های گردشگری در ایران را فراهم نماید. در این میان مهم‌ترین مسأله، چالش‌های مرتبط با فاصله فرهنگی میان جامعه/اجتماع میزبان و جامعه/اجتماع مهمان (گردشگر داخلی، خارجی) است. این امر از آن جهت حائز اهمیت است که الگوی گردشگری پایدار که از فرهنگ گردشگری موجود در یک جامعه متأثر است، می‌تواند در صورت ناپایدار خویش منابع و سرمایه‌های فرهنگی را به خطر انداخته و اقتصاد میراث و اقتصاد سبز^۱ را تهدید کند و حتی آن چه در شکل گردشگری امروزین ایران دیده می‌شود، از آن تأثیر منفی خواهد گرفت. زمانی که از فاصله فرهنگی سخن می‌گوییم، با نظام ارزش و هنجاری جامعه سروکار خواهیم داشت که نه تنها در جامعه میزبان وجود دارد؛ بلکه آن چنان که پارسونز می‌گوید، چارچوب‌هایی است که جهت‌گیری رفتار افراد جامعه را تعیین می‌کند (Hassanzadeh, 2014). شاید نادیده گرفتن بسیاری از جنبه‌ها به دلیل آن است که بیشتر مطالعات مربوط به گردشگری به جنبه‌های اقتصادی آن محدود شده است و به ارزش‌های مادی و

² Natural and Cultural environment

¹ Heritage and Green Economy

فرهنگی فضا و مکان‌ها را در جامعه میزبان تغییر داده (همان: ۳۵) و یک جریان معنای جدید^۱ را خلق کرده است (همان).

دو استان آذربایجان غربی و گیلان به دلیل برخورداری از یک منظر گردشگری چندصدایی^۲ یکی از بهترین میدان‌های مورد پژوهش برای بررسی رابطه میان نظام‌های ارزشی و هنجاری آنان با الگوهای رفتاری گردشگران داخلی/خارجی و جایگاه این نظام در فرهنگ گردشگری است. وجود همزمان مناظری پایدار از گردشگری طبیعی و زیست‌محیطی، تاریخی، فرهنگی، دینی و زیارتی، زبان‌شناختی و غیره (عادلی، ۱۳۹۳)، تجاری و اقتصادی (منطقه آزاد ماکو)، باستان‌شناسی (تپه حسنلو) در استان آذربایجان غربی و مناظری چون دریا (دریای کاسپین)، گردشگری غذا (رشت به مثابه شهر خلاق غذا از نظر یونسکو)، گردشگری تاریخی (قلعه رودخان) و نزدیکی سه منظر کوه، دریا و جنگل در این استان (مرادی روفچاهی و همکاران، ۱۳۹۷)، این امکان را به وجود می‌آورد تا چالش‌های پیش رو در نظام گردشگری ایران در این موارد میدانی و مطالعاتی عینی، عیان و دیده و پژوهش شود. این امر از آنجا دارای اهمیت است که تمام اشکال مذکور از نظرگاه جامعه میزبان، از ثروت‌های پایدار و سرمایه فرهنگی^۳ جامعه میزبان (استان‌های آذربایجان غربی و گیلان) تلقی شده و آسیب به هر یک از آن‌ها منجر به شکاف‌های هنجاری میان جامعه میزبان و اجتماع گردشگران می‌شود.

۲. پیشینه تحقیق

موضوع فاصله فرهنگی تأثیری مهم بر فراهم‌سازی یا ممانعت از توسعه گردشگری دارد. این موضوع بر رابطه میان دو گروه گردشگر (مهمان)/میزبان متمرکز است. در ادبیات انتقادی مربوط به گردشگری و از جمله مردم‌شناسی گردشگری به این موضوع پرداخته شده است. راین و آگراوال^۴ Raina, and

³ Cultural capital

¹ Flow of new meaning

² Multi-vocallandscape of tourism

دهد. رضائی و حبیب‌الهی (۱۳۹۵) نیز در مطالعه خود درباره رضایت مردم روستای چم‌آسمان شهرستان لنجان استان اصفهان از روش کمی و آماری استفاده کرده و نتایج مشابهی با پژوهش‌های قبل (رضایت از بالا رفتن استاندارد زندگی و عدم رضایت در برابری سود حاصل از گردشگری) به دست آورده‌اند. زهرا بستان و همکارانش (بستان و همکاران ۱۳۹۶) در مروری بر مقالاتی که به مطالعه پیامدهای منفی گردشگری می‌پردازد؛ به‌ویژه تحت تأثیر اندیشمندانی چون (Cohen, 1978) از تضاد میان جامعه میزبان و میهمان سخن می‌گویند. از این نگاه گردشگری برای کسانی که از آن سود می‌برند و کسانی که از آن بی‌بهره می‌مانند در جامعه میزبان دو تفسیر کاملاً متفاوت را در بر دارد. در این مقاله پیامدهایی چون تغییر در امنیت و ایمنی منطقه، تقلید از سبک زندگی گردشگران، آشنایی با زبان‌ها جدید، تضعیف زبان‌های محلی، رشد ناهنجاری در منطقه و ازدحام و شلوغی از جمله پیامدهای مورد اشاره است (بستان، ۱۳۹۶: ۱۷۲; Cohen, 1978). عادل (۱۳۹۱) و فردوسی و همکاران (۱۳۹۶) در پژوهش‌های خود به مطالعه سطح تحمل جامعه میزبان در مناطقی چون شهر یزد و بندرگز در استان هرمزگان پرداخته و با توجه به میزان سودآفرینی گردشگری نگاه جامعه میزبان و سطح تحمل آن را در میان گروه‌های مختلف متوسط می‌دانند، اما در عین حال آن‌ها نشان می‌دهند که آستانه تحمل جامعه میزبان نسبت به مهمان/گردشگر در ارتباط با عناصر مختلف (اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی) در یک سطح قرار ندارد. رویکرد این دو پژوهش نیز کمی است. سجاد فردوسی و همکاران (۱۳۹۷) به مطالعه میزان تحمل و شکیبایی جامعه میزبان (شاهرود) در برابر گردشگران و گردشگری می‌پردازند و آن را در حدود متوسط (۴۲/۶) ارزیابی می‌کنند. با این حال نویسندگان این مقاله اگرچه تحت تأثیر (Martin and Uysal, 1990: 320) و Wight, 1993: 3 ظرفیت و آستانه تحمل جامعه مقصد/میزبان را در انطباق رفتار گردشگری با قضاوت‌ها و نظام ارزشی و نگرشی جامعه میزبان

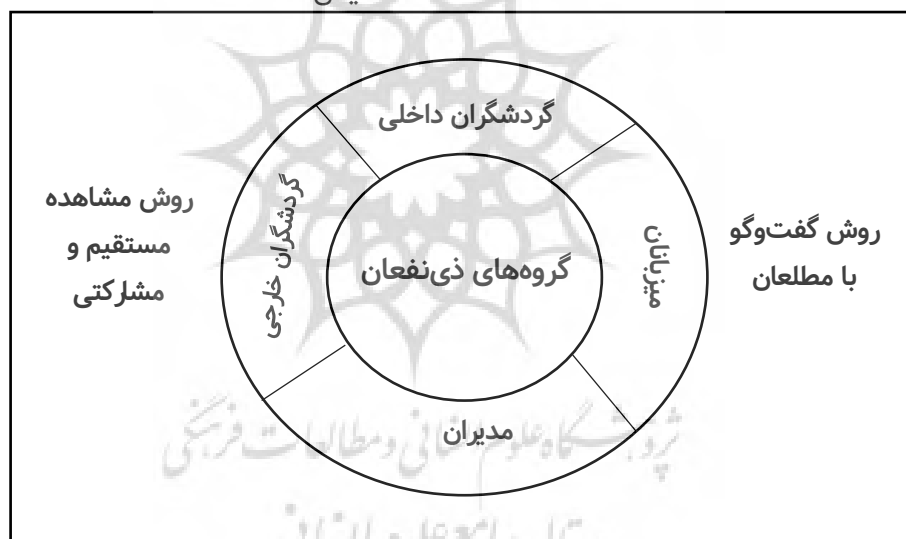
بر این باورند که در وضع همه‌گیری گردشگری دیگر شکل هنجاری و معمول خود را ندارد. شارما (Sharma, 2023) بر این باور است که این تضاد حتی در بافت گردشگری آیینی (زیارت) نیز رخ می‌نماید و آن را در کشور هند نشان می‌دهد.

در ایران رهنمایی و همکاران وی (۱۳۸۷) به تقسیم‌بندی جامعه میزبان (کلاردشت) در رابطه با دو گونه از سفر و گردشگری به شهر مذکور پرداخته و از مسافران/گردشگران موقت که دارای مکانی در شهر کلاردشت نیستند و گروه دیگر که دارای ویلا (خانه دوم) در این شهر هستند سخن گفته‌اند. درحالی‌که گروه‌های اصلی جامعه میزبان به دلیل بهره‌مندی از درآمدهای گردشگری نگاهی مثبت به گونه نخست از فعالیت گردشگری دارند اما نگاه آنان به صاحبان خانه/ویلا در شهر مثبت نیست. با این حال از مطالعه مذکور زمانی طولانی گذشته و شواهد میدانی نشان می‌دهد که در طی سال‌های پس از آن در شمال ایران فواصل فرهنگی و زیست‌محیطی نسبت به گروه گردشگران به وجود آمده است. الگوی قالب مطالعاتی که تضاد و تفاوت میان جامعه میزبان و گروه‌های آن را با اجتماع مهمان-گردشگر مطالعه می‌کنند، چون پژوهی تقدیسی و همکارانش (۱۳۹۱) از نظر روش‌شناختی کمی و آماری و مبتنی بر پرسش‌نامه و از نظر محتوایی با تأکید بر افزایش استاندارد زندگی و درآمد و کاهش ارزش‌ها و هنجارهای محلی و آداب و رسوم آن است. عباس امینی و همکارانش (۱۳۹۴) در مطالعه ادراک جامعه محلی نسبت به پیامدهای توسعه گردشگری در میان ساکنین روستای دما، از توابع دهستان مهردشت در نجف‌آباد اصفهان به دو مفهوم ارزیابی تأثیرات کوتاه و بلندمدت دست یافته‌اند. درحالی‌که ارزیابی کوتاه‌مدت با رضایت نسبی جامعه مورد مطالعه نسبت به نتایج توسعه گردشگری همراه بوده، پیامدهای گردشگری در زمینه‌های محیطی و اجتماعی، منفی و شدیدتر ارزیابی شده که تأثیرات بلند مدت آن می‌تواند ارزیابی مثبت در بازه کوتاه‌مدت را در سایه خود قرار

شناختی^۶ روش مطالعه بر پایه وجود ذی‌نفعان چندگانه^۷ در حوزه‌های فرهنگی مورد مطالعه (حسن‌زاده و اسدزاده، ۱۴۰۰) تعریف شده است. در این پژوهش، سعی شده است تا به دو پرسش کلیدی پاسخ داده شود:

الگوهای موجود از صنعت گردشگری در دو استان آذربایجان غربی و گیلان آیا منجر به فاصله/شکاف (فرهنگی) میان جامعه/اجتماع میزبان/مهمان شده است؟

در صورت وجود چنین فاصله‌ای که مطالعات میدانی وجود یا عدم وجود آن را نشان می‌دهد، چه دلایلی از منظر انسان‌شناختی به عنوان عامل شکاف/فاصله یاد شده قابل طرح است؟ الگو و مدل تحقیق در این پژوهش بر اساس شکل ۱ قابل نمایش است:

شکل ۱. مدل اصلی روش تحقیق در این مطالعه

Figure 1: The primary research methodology model applied in the present study

گردشگری با اصطلاح (CD) یاد می‌شود (Reisinger, 2009: 103-104) و هدف از طرح آن در قالب الگویی مفهومی، خوانش انتقادی وضعیت گردشگری یک جامعه، یافتن پاسخ فرهنگی به کمک

دانسته و برای نحوه نگرش جامعه میزبان به گردشگری نقشی مهم در زمینه رشد گردشگری قائل‌اند (سجاد فردوسی و همکاران، ۱۳۹۷: ۹۵)، اما برای مطالعه این امر و وضع کیفی از روش آماری و کمی استفاده کرده‌اند. در این مقاله روش‌ها، رویکردها و نظریاتی چون نظریه مبادله اجتماعی، رویکرد بخش‌بندی و رویکرد تفکیکی برای مطالعه شکاف مذکور مورد اشاره و استفاده قرار گرفته است.

۳ روش تحقیق

این پژوهش در دو حوزه فرهنگی^۱ و میدان^۲ آذربایجان غربی و گیلان بر پایه مطالعه میدانی^۳، مشاهده مشارکتی^۴، گفت‌وگو با مطلعین کلیدی^۵ در بازه زمانی ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۰ انجام شده و در آن منظر

۴ یافته‌های پژوهش

یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌ها در بررسی آسیب‌شناختی وضعیت گردشگری در ایران، نشان دادن ابعاد و وسعت فاصله فرهنگی^۸ است که از آن در ادبیات

⁵ Interview with key informants

⁶ Epistemological scope

⁷ Multi-stakeholders

⁸ Cultural distance

¹ Cultural area

² Field

³ Fieldwork

⁴ Participant observation

رویکرد که موضوع اصلی آن مطالعه فاصله فرهنگی است، فرهنگ گردشگری که برآیند تعامل ذی‌نفعان مختلف است (شکل ۲) مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

تبدیل آن به سطوح بین ذهنی^۱ و دستیابی به توافق عام در تعریف نظم و نظام‌های هنجاری موجود در فرهنگ گردشگری و برچیدن یا کاهش فاصله مذکور است (Braaten, 1991: 39). در این

شکل ۲. فرهنگ گردشگری حاصل تعامل و برهمکنش گروه‌های ذی‌نفع میزبان و گردشگر/میهمان

Figure 2: The Tourism culture shaped by the interaction and interplay of host stakeholders and tourists/guests

می‌شود؛ چراکه عامل ایجاد فاصله فرهنگی و به معنای شکاف میان سیستم‌های فرهنگی متفاوت و نظام ارزش‌های آن است، اشکالی که باعث شکست، گسست و ایجاد مزاحمت در روابط فرهنگی، اجتماعی و اعتقادی میان مناطق و مردمی با فرهنگ‌های مختلف در دیدارگاه صنعت-فرهنگ گردشگری می‌شود (Reisinger, 2009: 111). بر اساس الگوی کلاسیک تعریف فاصله فرهنگی، می‌توان الگوهای زیر را از این پدیده اجتماعی برشمرد:

- ❖ وقتی فرهنگ جامعه میزبان و مهمان یکی است، CD وجود ندارد؛
- ❖ وقتی فرهنگ جامعه میزبان و مهمان یکی نیست، اما تفاوت کم است، CD هم به شکلی کم وجود دارد؛

در این نظام باید با نزدیک ساختن مناظر موجود در جامعه میزبان و جامعه مهمان به توافقی در تعریف الگوهایی از رفتارهای فرهنگی (در این جا رفتار گردشگری) رسید که مورد تأیید هر دو قطب باشد، با استفاده از نظریه هابرماس این رویکرد که با شناسایی و فهم منظر گردشگری و تفاوت نگاه ذی‌نفعان چندگانه همراه است، گردشگری به امری دیالوژیکال و گفت‌وگویی تبدیل می‌شود (Braaten, 1991; Hassanzadeh, 2014) به-طورکلی می‌توان فاصله‌ها و تفاوت‌های فرهنگی را در عناصری چون زبان، طبقه، سلسله‌مراتب محیط‌زیست، دین و... که الگوهای رفتار و تعامل میان جامعه میزبان و مهمان را شکل می‌بخشند، مشاهده نمود. برای مثال تفاوت‌های فرهنگی در الگوهای زبانی و ارتباطات کلامی متأثر از خرده زبان^۲ / لحن^۳ و غیره است. این تضادها و تفاوت‌ها در صنعت گردشگری، گاه بسیار جدی‌تر تلقی

³ Intonation

¹ Inter-subjective

² Paralanguage

❖ وقتی فرهنگ جامعه میزبان و مهمان یکی نیست، اما تفاوت زیاد است، CD هم زیاد است.

وجود چنین شکافی، بدین معنا است که تفاوت‌های فرهنگی و هنجاری زیادی وجود دارد و از سوی دیگر بر این امر طبیعی دلالت می‌نماید که هر فرهنگی سیستم هنجاری خود را دارد. با این حال، همچنان که در این مقاله بیشتر بحث خواهد شد، نتایج به‌دست‌آمده از گفت‌وگو با ذی‌نفعان محلی و شواهد میدانی در این پژوهش، نشان می‌دهد که با توجه به الگوی غالب گردشگری داخلی ایران (گردشگری توده‌ای)، فاصله فرهنگی و زیست‌محیطی میان گروه‌های میزبان با گردشگران داخلی بیشتر از گردشگران خارجی است و بر این اساس، محتوا و چگونگی فاصله فرهنگی در آذربایجان غربی و گیلان متفاوت از آن چیزی است که رایزینگر توصیف کرده است (همان). محتوای یافته‌های میدانی نشان می‌دهد که سواد میراثی و زیست‌محیطی گردشگران خارجی بر الگوی رفتاری گردشگری آنان تأثیر نهاده و حضور آنان را در مکان‌های میراثی و طبیعت بدون تأثیر منفی می‌سازد. یکی از راه‌های کاهش تنش و افزایش انطباق‌پذیری، آشنایی با میراث فرهنگی و طبیعی کشور میزبان و نظام‌های هنجاری و ارزشی آن است. البته به همین نسبت جامعه میزبان نیز نیازمند شناخت ارزش‌ها و نظام‌های هنجاری جامعه مهمان یا همان گردشگران است. فقدان چنین رابطه‌ای

منجر به ظهور تفکرات قالبی می‌شود که در این مطالعه نیز شاهد آن بوده‌ایم. یکی از اشکال مهم تضاد میان جامعه میزبان و گردشگران وجود تفکرات غالبی منفی^۱ است که موجب سوءتفاهم و عدم تفاهم و تعامل سازنده است (Reisinger, 2003: 316; Ferraro and Andreatta, 2010: 37)؛ اما ارزش‌ها متأثر از نظام اعتقادی هستند که فرد به آن تعلق دارد و این نظام با هویت فرد درهم تنیده است (306-310; Hassanzadeh, 2014). اگر بتوان این ادعا را پذیرفت که فرهنگ و تفاوت‌های درک نشده آن یکی از منابع فاصله فرهنگی و از عوامل ناسازگاری و تنش تلقی می‌شود، راه‌حل این تنش و شکاف را هم می‌توان در خود فرهنگ فرجاست. از این رویکرد به راهکار تفاوت و شکاف فرهنگی به عنوان پارادوکس برخورد و راه‌حل^۲ نام می‌برند (Avruch, 1998). بر اساس نظر رابینسون و تونینیس، انواع برخوردها را در فرهنگ-صنعت گردشگری می‌توان به صورت‌های زیر تقسیم نمود:

❖ تضاد صنعت گردشگری-میزبان؛

❖ تضاد گردشگر-میزبان؛

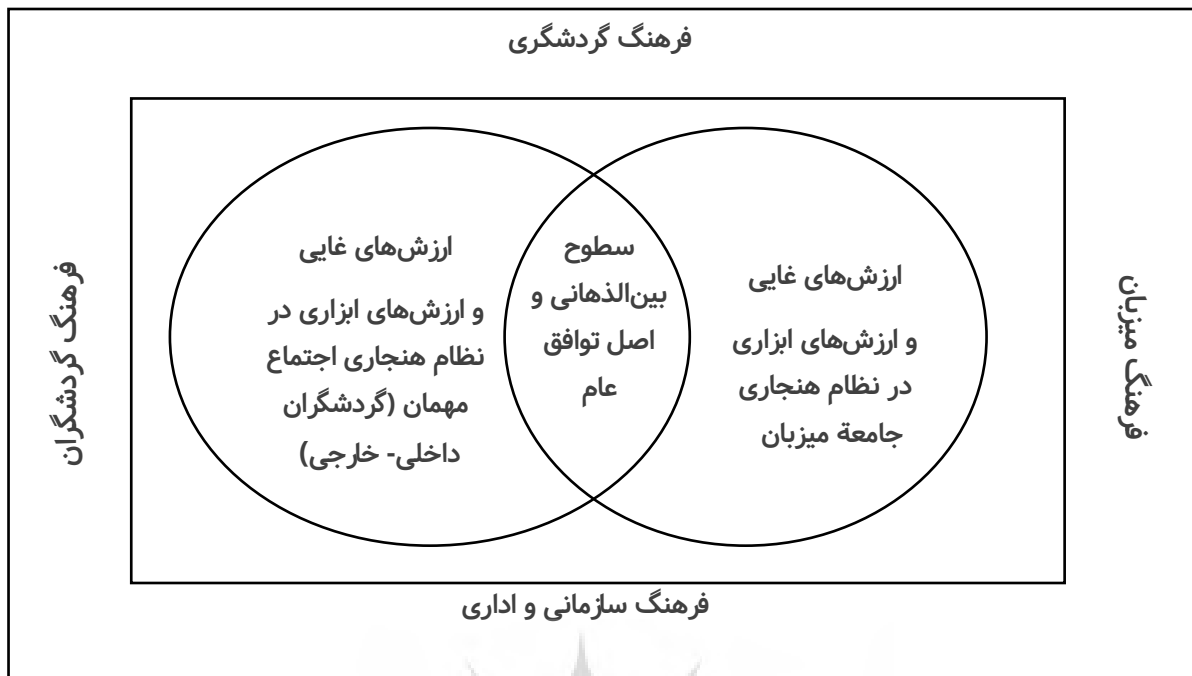
❖ تضاد گردشگر-گردشگر؛

❖ تضاد میزبان-میزبان (به نقل از Yong, 2016: 25; Lingyun and Ryon).

در عین حال تضاد ارزش‌های غایی و ابزاری میدان مهم دیگری را در ایجاد فاصله میان اجتماعات میزبان/مهمان به وجود می‌آورد (شکل ۳ و ۴).

² Paradox of conflict and resolution

¹ Negative stereotype

شکل ۳. سطوح بین‌ذهانی و پیوند آن با نظام ارزش‌ها و هنجارهای جامعه میزبان و مهمان

Figure 3: The intersubjective level and its connection to the value system and norms of the host and guest society

گروه میزبان عمومی، میزبانان تخصصی و مدیران تقسیم می‌گردند و هر یک نگاهی متفاوت به چالش‌های مرتبط با گردشگری در استان آذربایجان غربی و نظام‌های هنجاری و ارزشی آن دارند. در ادامه این مقاله مهم‌ترین وجوه چالش‌برانگیز در الگوهای فکری و رفتاری گروه‌های ذی‌نفع در فرهنگ گردشگری استان آذربایجان غربی و گیلان بر پایه رویکرد اتنوگرافیک معرفی و مورد بحث قرار می‌گیرد؛ اما نخست باید از گونه دیگری از فاصله یاد کرد: فاصله زیست‌محیطی. یکی از چالش‌ها و مشکلاتی که مورد اشاره گروه‌های مختلف از ذی‌نفعان قرار گرفته و چالش در نظام ارزش‌های جامعه میزبان و اجتماعات مهمان- گردشگر را رقم زده، عدم وجود الگویی مناسب از رفتارهای زیست‌محیطی در فرهنگ گردشگری در استان آذربایجان غربی است. در این جا می‌توان در کنار اصطلاح فاصله فرهنگی،

در مطالعه میدان استان آذربایجان غربی، جامعه ذی‌نفعان نیز نقشی پررنگ دارند و می‌توان تضاد میان جامعه میزبان- مدیران (بومی و غیربومی)، تفاوت میان گردشگران ترک/ کردزبان و غیر ترک/ کردزبان و اجتماع ذی‌نفعان/بی‌نفعان^۱ را نیز مطرح کرد. به بیانی دیگر، در ارائه و تحلیل یافته‌های میدانی، می‌توان به شواهد و اطلاعات متفاوتی در خصوص بازیگران اجتماعی و اصلی^۲ حاضر در فرهنگ گردشگری آذربایجان غربی دست یافت که چشم‌اندازی متفاوت از فاصله فرهنگی را به نمایش می‌نهد. شناخت گروه‌های اصلی (ذی‌نفعان) و تقسیم‌بندی آنان بخشی مهم از یافته‌های میدانی به‌عنوان بخشی از بدنه اطلاعات مردم‌نگاری میدان است. بازیگران اصلی و بخش‌های کلیدی موجود در موضوع مورد مطالعه شامل گردشگران داخلی، گردشگران خارجی و میزبانان می‌شود که خود به سه

² Social and key actors

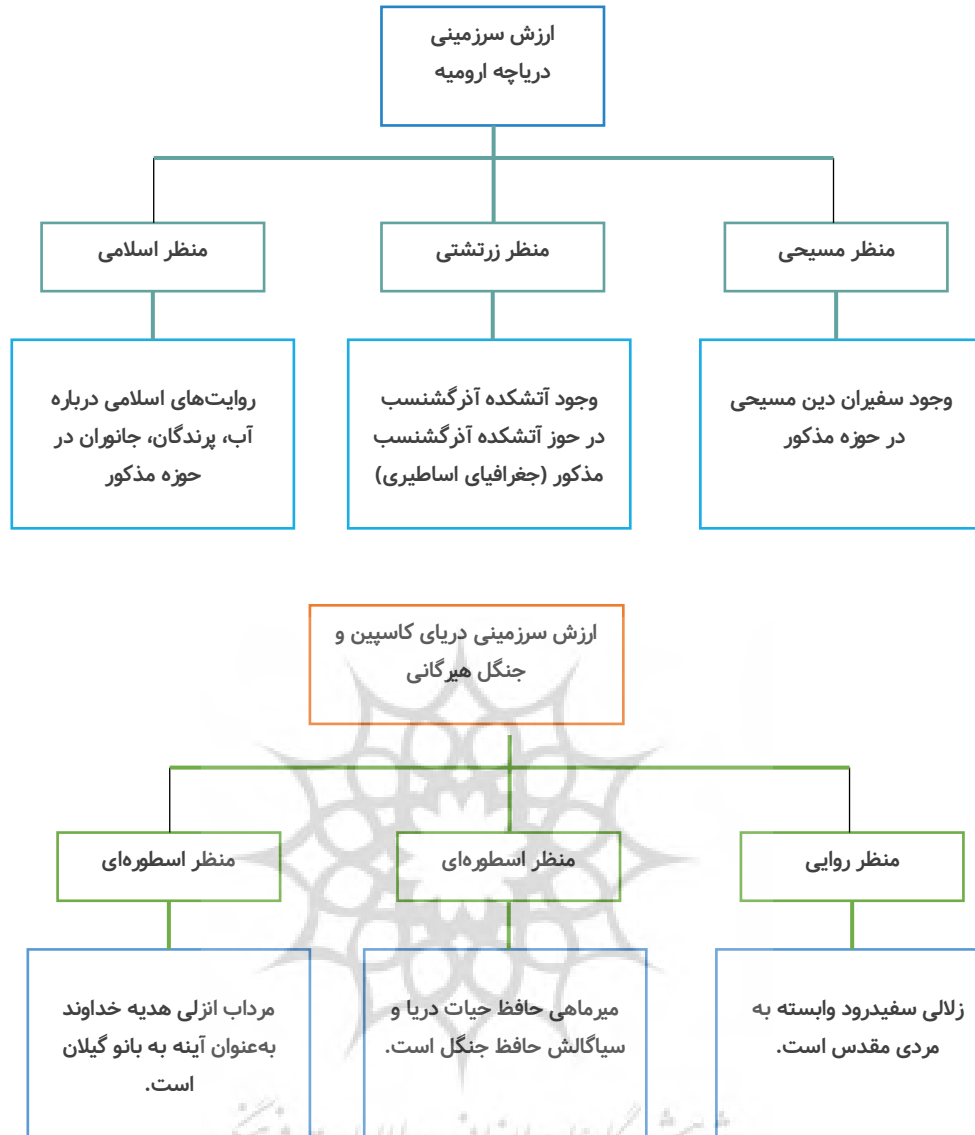
¹ Non - stakeholders

و طبیعت (و میراث طبیعی) آن شمرد. برخلاف نظر رایزینگر (همان: ۱۱۲)، فاصله زیست‌محیطی و طبیعی میان گردشگر داخلی و جامعه میزبان، بیشتر از فاصله زیست‌محیطی گردشگر خارجی و جامعه میزبان است (شکل ۵). شاید با توجه به نظر راتز (Rätz, 2003: 36-37)، مهم‌ترین علت در ظهور چنین بحرانی حس عدم تعلق به سرزمین و فضای بومی و فقدان سواد و خودآگاهی میراثی و هویتی است. در این حالت رابطه‌ای سطحی میان فرد گردشگر و محیطی طبیعی و منظر آن به وجود می‌آید. در این جا موضوع مهم دیگر، رابطه میان زیست‌بوم طبیعی و زیست‌بوم فرهنگی است که از یکدیگر جدایی‌ناپذیر هستند (حسن‌زاده، ۱۳۹۵: ۵۶۰-۶۲۰). با توجه به پایه هویتی محیط زیست، فاصله زیست‌محیطی، خود تبدیل به فاصله فرهنگی می‌شود. این امر به آن دلیل است که محیط زیست در نظام ارزش‌های جامعه میزبان جایگاه کلیدی داشته و از ارزش‌های غایی و سرزمینی آن است.

اصطلاحی دیگر را با توجه به یافته‌های مطالعات میدانی این پژوهش ابداع نمود و آن فاصله زیست‌محیطی^۱ است که به مفهوم عدم پیوند و ارتباط با طبیعت و میراث طبیعی یعنی بیگانگی با آن است. این چالش در نظام ارزش‌ها و هنجارهای میزبان- مهمان عدم تعلق به محیط‌زیست را در کسانی که به آن آسیب می‌زنند، نشان می‌دهد. فاصله زیست‌محیطی نیز چون فاصله فرهنگی نشان‌دهنده عدم تعلق و ارتباط درونی با جلوه‌های سرزمینی به عنوان ارزش‌های غایی و وجود مسأله و چالش در فرهنگ گردشگری داخلی است. مفهوم کلیدی این پژوهش یعنی فاصله فرهنگی و زیست‌محیطی، در جامعه مورد مطالعه صورت‌بندی متفاوتی در ایران نسبت به سایر کشورها به‌ویژه کشورهای توسعه‌یافته دارد که آن را می‌توان یافته میدانی مهم این پژوهش دانست که پیشتر مطرح نشده است. اگر فاصله فرهنگی را وجود یک شکاف بزرگ میان فرهنگ میزبان و گردشگران اعم از داخلی و خارجی بنامیم (Reisinger, 2009: 111)، فاصله زیست‌محیطی (ED) را می‌توان شکاف میان انسان

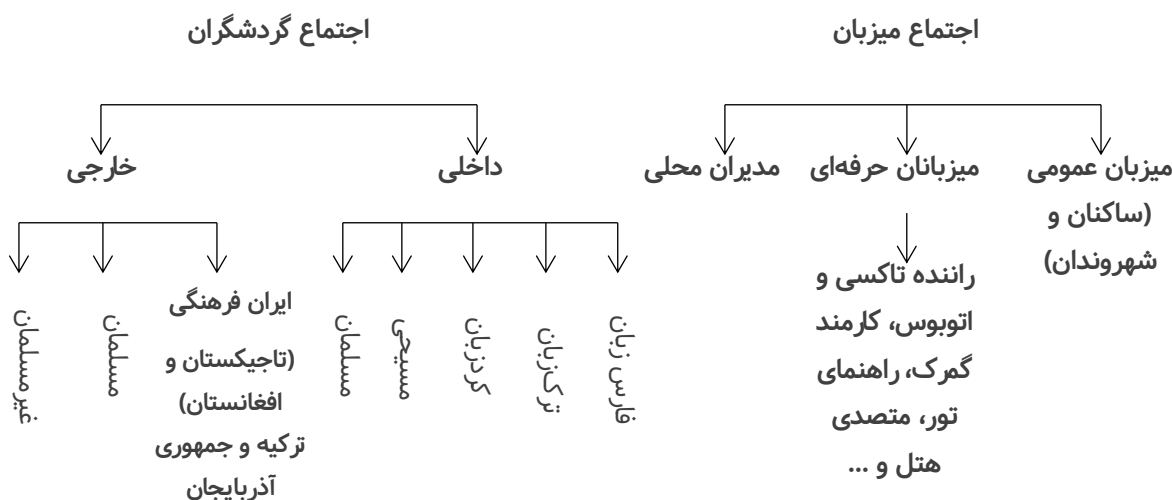
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

¹ Environmental distance

شکل ۴. مصداق‌یابی ارزش‌های سرزمینی در فرهنگ گردشگری جامعه میزبان، حوزه فرهنگی آذربایجان غربی و گیلان، اهمیت عناصر اقلیمی و فرهنگی (میراث ملموس و ناملموس و طبیعی) به‌مثابه ارزش‌غایی

Figure 4: Identification of territorial values in the tourism culture of the host communities in the cultural areas of West Azerbaijan and Gilan, Emphasizing the importance of climatic and cultural elements (tangible and intangible heritage and natural elements) as ultimate values

شکل ۵. گونه‌بندی جامعه میزبان و مهمان (گردشگران داخلی و خارجی) در این تحقیق در حوزه فرهنگی آذربایجان غربی

Figure 5: Classification of the host and guest communities (domestic and international tourists) in this study within the cultural area of West Azerbaijan

یافته‌های میدانی این پژوهش که با گفت‌وگو با ذی‌نفعان مختلف همراه شد، نشان می‌دهد که در استان گیلان نیز میان جامعه/اجتماع مهمانان و جامعه/اجتماع میزبانان فاصله فرهنگی قابل توجهی قابل مشاهده است. این فاصله فرهنگی خود به نظامی انتقادی از گفتمان‌های موجود در حوزه عمومی نیز در نزد مردم و روشنفکران محلی نسبت به غیرگیلانی‌ها (گردشگران) تبدیل شده است. گیلانی‌ها نگاه بخشی از غیرگیلانی‌ها را به میراث طبیعی و فرهنگی گیلان مبتنی بر ارزش‌گایی نمی‌دانند. دیرینه‌شناسی و تبارشناسی^۱ فاصله فرهنگی مذکور، ما را به سمت گذشته سوق می‌دهد. ظهور واژه شمال (دو استان مازندران و گیلان) در نخستین صورت‌های گردشگری داخلی در دوره پهلوی دوم، با واکنش‌هایی روبه‌رو می‌شود که در ادبیات محلی بازتاب یافته است. برای مثال مرتضی روحانی شاعر رامسری در شعر ایلمیلی (نام کوهی در غرب رامسر) از تفاوت پوشش و سبک زندگی آنان

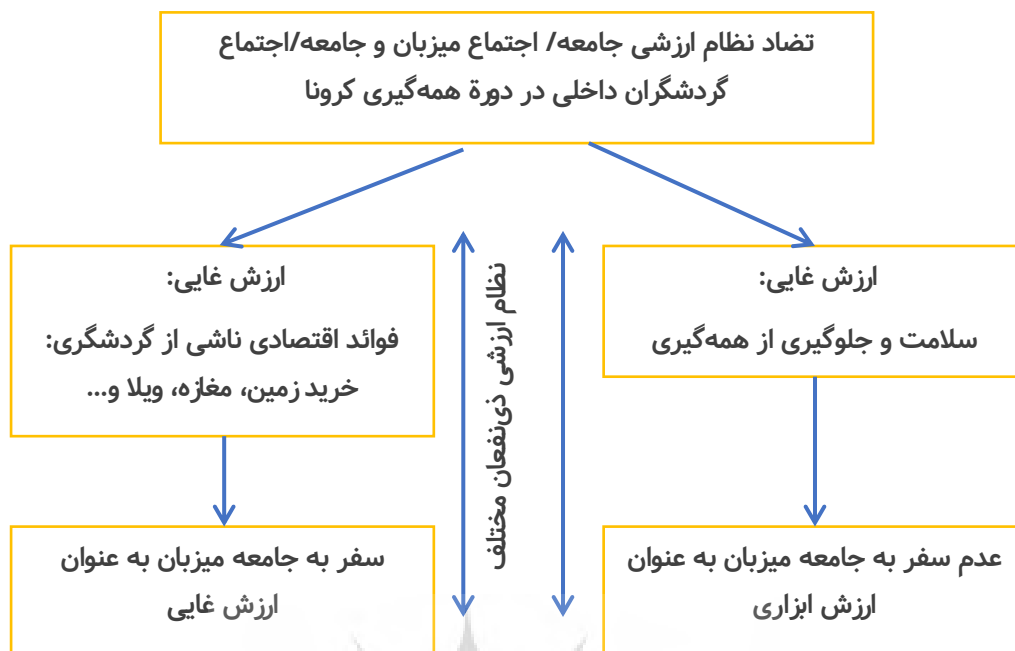
که تهرانی می‌نامد و به شمال آمده‌اند، یاد می‌کند و نگاهی انتقادی به تفاوت فرهنگی میان مردم میزبان و تهرانی‌ها (گردشگران) دارد (Karimi, 2013). این در حالی است که محمد علی افراشته شاعر پرآوازه شعر گیلکی نیز در شعر «گیله‌مرد پابرنه» تفاوت سبک زندگی پایتخت‌نشینان و روستائیان شمال ایران را برجسته می‌سازد (همان). مسأله فاصله فرهنگی در استان گیلان از زمینه‌های اجتماعی آن در حوزه‌های دیگری از مسائل اجتماعی متأثر است. اگرچه برچسب‌هایی که سپس در جوک‌های قومی تکرار شد، قابل ریشه‌یابی تا تضاد اعتقادی میان دئیوسنا و مزدیسنا در تاریخ کهن ایران است که در آن دروغ‌بازان ورنه (گیلان در سنت‌های متأخر زرتشتی) به انحراف جنسی متهم می‌شوند (حسن‌زاده، ۱۳۸۱) و این برچسب در ذوق لجام گسیخته و لجام نخورده نویسندگانی چون زیبا عرشی برای نوشتن از آیین‌ها و اساطیر محلی در قالب‌هایی چون توصیف آیین چراغ‌کشان (کسرانیان،

¹ Genealogy

و گروه‌های مختلف ذی‌نفعان آن با عباراتی انتقادی که نارضایتی جامعه محلی را نشان می‌دهد؛ چون ویلایی شدن شمال، بیلاقی شدن شمال و خانه دومی شدن شمال همراه می‌شود. از سوی دیگر با ظهور گردشگرانی از خارج از ایران (عراقی) در نیمه دوم دهه نود در این منطقه، با ظهور فاصله فرهنگی جدیدی در این استان مواجه می‌شویم که نمونه آن در آذربایجان غربی در این پژوهش مشاهده نشده است. در دهه نود تا ۱۴۰۰ فاصله زیست‌محیطی در رفتار گردشگرانی که با حضور آنان محیط‌زیست دچار آسیب می‌گردید، به شدت مورد اعتراض قرار گرفت: ریختن زباله در جنگل (مرادی روفچاهی و همکاران، ۱۳۹۷) و سواحل (فریدونی، ۱۳۹۶)، آلوده شدن دریا و مرداب و رودخانه (مرادی روفچاهی و همکاران، ۱۳۹۷) و ایجاد حریق در جنگل از مهم‌ترین اشکال فاصله زیست‌محیطی و فرهنگی میان جامعه میزبان و مهمان در این میدان است. این امر در تضاد میان ارزش غایی و ابزاری خود را نشان می‌دهد. از سوی دیگر با ظهور همه‌گیری ویروس کرونا گیلان که همچنان مقصد گردشگران داخلی بود، گروه‌های مختلف ذی‌نفعان میزبان، گردشگران را به عنوان عوامل گسترش بیماری خطاب قرار دادند و این موضوع به حوزه عمومی و شبکه‌های اجتماعی راه یافت. در دوره کرونا گردشگران خود را عامل ثروت و رونق اقتصاد شمال ایران معرفی کرده و در عوض جامعه میزبان کیفیت نازل گردشگری را که با چادر زدن در شهر همراه است، تمسخر کرده و آن را اسباب زحمت و آلودگی زیست‌محیطی دانسته‌اند (شکل ۶). از جمله زمینه‌های دیگر تضاد مذکور اعتراض گروه‌های ذی‌نفع میزبان به عدم پاسخ‌گویی امکانات شمال ایران (گیلان) به انبوهی از گردشگران داخلی است. چالش دیگر یک‌طرفه شدن اتوبان‌ها از تهران به شمال و کاهش فرصت سفر برای مردم شمال ایران در زمان تعطیلات بوده است.

۱۳۷۴)، خود به ادبیات معاصر راه یافت، اما ظهور جوک‌هایی که به وهن مردان و زنان جامعه میزبان می‌پرداخت، زمینه شکاف فرهنگی را بعدها در حضور گردشگران در جامعه محلی به وجود آورد. البته مستشرقانی چون خودزکو نیز چنین برچسب‌های منفی‌ای را در مورد جامعه میزبان (گیلان) تولید کرده بودند (همان). تمسخر مرد گیلک در سینمای فیلم فارسی دوره پهلوی دوم و وهن جایگاه زنان گیلان در تولید برچسب‌های جنسی در جوک‌های نوظهور شهر نوسازی شده، خود بستر یک تضاد فرهنگی قابل لمس را میان جامعه میزبان و گروه/اجتماعات مهمان به وجود می‌آورد. اگرچه در مواردی چون تولید محتوا از سوی یک مهمان/گردشگر که برچسب‌های منفی و برساخته مذکور را تولید می‌نمود، در سال‌های آخر دهه نود با واکنش بسیار تند روستاییان روبه‌رو می‌شویم؛ اما این شکل و محتوا از فاصله فرهنگی به نیمه دوم دهه شصت، دهه هفتاد و اوایل دهه هشتاد بازمی‌گردد و با ظهور قدرتمند حوزه عمومی در ایران و اهمیت یافتن اخلاق شهروندی و از میان رفتن گفتمان‌های شبه‌علمی چون چراغ‌کشان، جوک‌های قومی و برچسب‌های یاد شده رو به افول می‌دهد و جایگاه خود را به‌عنوان سرگرمی‌ها و موضوع دورهمی‌های شهرنشینان از دست داد. در دهه هشتاد و دهه نود با ظهور دو موضوع مهم دیگر که محتوای فاصله فرهنگی میان اجتماع گردشگران/گروه‌های جامعه میزبان را در بر دارد، مواجه می‌شویم. بروز خشکسالی، تبدیل شدن زمین و ملک به کالای سرمایه‌ای به‌ویژه بعد از تحریم ایران و قرار گرفتن سفر به شمال در سبک زندگی مردم شهرنشین به‌ویژه پایتخت، منجر به تحرک جمعیتی به سمت شمال ایران می‌شود. این تحرک جمعیتی به‌ویژه در بازه زمانی تعطیلات یا آلودگی هوا، اگرچه صورتی از الگوی گردشگری توده‌ای^۱ را نشان می‌دهد، اما با خرید ملک، زمین و خانه از سوی جامعه محلی

¹ Mass tourism

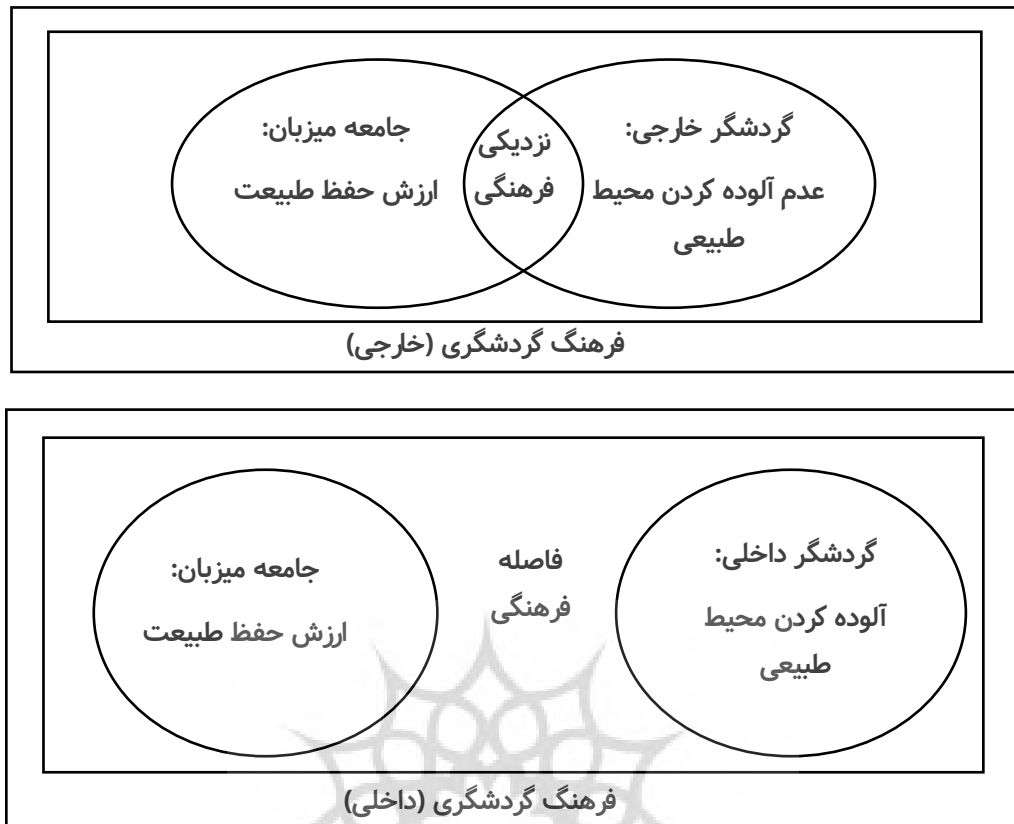
شکل ۶. تضاد ارزش‌های غایی در نزد جامعه ذی‌نفعان در فرهنگ گردشگری داخلی ایران

Figure 6: The conflict of ultimate values among stakeholder communities in the domestic tourism culture of Iran

نگاه یکی از آسیب‌های گردشگری می‌تواند وندالیسم باشد که گردشگری را از حالت پایدار خارج می‌سازد، میزبان را در قالب جامعه ذی‌نفعان دچار بحران ساخته و منابع پایدار فرهنگی را از میان می‌برد. یکی از دلایل شکاف فرهنگی و زیست‌محیطی کنش‌های وندالیستی است که در برخی از گردشگران داخلی دیده می‌شود. الگوی زیر را می‌توان برای نمایش این فاصله فرهنگی و زیست‌محیطی نشان داد:

۴٫۱ وندالیسم (تخریب‌گرایی)

تخریب‌گرایی در ایران تنها موضوع و مضمون رفتاری فردی نیست، بلکه هم‌زمان با توجه به مصاحبه‌های انجام شده در این مطالعه و مشاهدات میدانی دارای زوایای پنهان و مکتومی است که آشکار ساختن و کشف آن به برنامه‌ریزی‌های لازم در بهبود و اصلاح فرهنگ گردشگری در ایران یاری می‌رساند. از این

شکل ۷. نتایجی که برخلاف نظر رایزینگر (۲۰۰۳؛ ۲۰۰۹) در ابعاد فاصله فرهنگی بر اساس اطلاعات و مشاهدات میدانی در این تحقیق به دست آمده است.

Figure 7: Results that contrary to Reisinger (2003, 2009) on the dimensions of cultural distance, based on field data and observations of the present study.

کنش‌های وارونه‌ساز نمادین در فرهنگ جوانان را هم در بر دارد (حسن‌زاده و شریف کمالی، ۱۳۹۹؛ بلانچارد، ۱۳۸۷؛ Hassanzadeh, 2014). اغلب وندالیسم در گذشته با جنگ و غارت گره می‌خورد، گویی سربازان از طریق ویران کردن آثار تاریخی و فرهنگی، تن قوم و جامعه مغلوب را لگدکوب می‌کردند (مرتوس، ۱۳۸۴)، اما اکنون صورت‌هایی از آن در گردشگری نیز قابل مشاهده است. در جامعه مورد مطالعه، رفتارهای وندالیستی از سوی گروه‌های ذی‌نفعان (گردشگران داخلی) در دو شکل کلی وندالیسم علیه مظاهر طبیعی و وندالیسم علیه مظاهر تاریخی و فرهنگی مورد شناسایی و معرفی قرار گرفته‌اند. رفتارهای وندالیستی علیه مظاهر طبیعی (میراث طبیعی، محیط‌زیست) به صورت‌هایی چون ریختن زباله از سوی گردشگران در

بر این مبنا یکی از مسائلی که منجر به فاصله فرهنگی در میان اجتماع گردشگران و جامعه میزبان می‌شود، تأثیرات مخربی است که حضور آنان بر آثار تاریخی، میراث فرهنگی و طبیعی و محیط‌زیست از خود بر جا می‌نهد. در استان گیلان به‌ویژه موضوع این آثار مخرب شامل چشم‌اندازهای مهم طبیعت چون رودخانه و دریا، جنگل، کوه و مرداب می‌شود. این در حالی است که در استان آذربایجان غربی اهمیت آثار تاریخی بیش و یا دستکم همدوش و هم‌وزن تأثیرات مخرب بر محیط‌زیست و میراث طبیعی است که برای مثال تخریب‌گرایی از موضوعاتی است که شکاف میان نظام ارزش‌ها و باورهای جامعه میزبان و اجتماع مهمان را نشان می‌دهد. این امر، ریشه‌دار و تاریخی است و نمی‌توان آن را مربوط به دوره خاصی شمرد و گاه

۱. توجه دولت به اهمیت وجوه ملی - بومی میراث فرهنگی- طبیعی و در نتیجه افزایش سرمایه اجتماعی دولت در میان مردم.
۲. نمایش عدالت و فقدان تبعیض با توجه به منظر گردشگری و منظر میراثی موجود در جامعه که یک منظر چندصدایی است و این خود منجر به افزایش سرمایه اجتماعی دولت و پرهیز از واگرایی می‌گردد.

اهمیت گفتمان مرمت در تعریف پاسخ‌گویان در برابر ضد فرهنگ /ضد گفتمان تخریب‌گرایی و تأثیر آن در ظهور واگرایی و نتایج منفی آن چون کاهش سرمایه و اعتماد اجتماعی است که آنان نیز - به‌ویژه با توجه به آن که در استان آذربایجان غربی اغلب مسیحی هستند، مرمت و عدم ظهور تصویرهای تخریب‌گرایانه را نشانه توجه به حقوق اقلیت‌های دینی (مسیحیان) می‌دانند. در گیلان این سطح از معنا و تفسیر به تبعیض علیه استان‌های سبز تعبیر می‌شود، آن چنان که آلودگی آب از نظر جامعه بومی گیلان از نگاه مسئولان کم‌اهمیت‌تر از خشکسالی فهم می‌گردد (مرادی روفچاهی و همکاران ۱۳۹۷؛ Karimi and Hassanzadeh, 2021). بر این مبنا گیلان چون استانی سبز است، نیاز به سرمایه‌گذاری ندارد و فقر آن در پشت برگ‌های سبز پنهان است (Karimi, 2013).

۴٫۲ همه‌گیری و اخوت بر پایه

همدردی: گردشگری در بحران

یکی از زمان‌هایی که تفاوت فرهنگی میان گروه‌های ذی‌نفع در جامعه میزبان و اجتماعات مهمان به اوج خود می‌رسد، دوره همه‌گیری ویروس کرونا بوده است. در این دوره یکی از پروتکل‌های فاصله فیزیکی، عدم سفر از نقطه‌ای به نقطه دیگر از کشور بود. یکی از نقاط کشور که این ویروس در آن پیش از نقاط دیگر گسترش یافته بود و تلفات بالایی داشت، گیلان بود. از سوی دیگر فشار روحی ناشی از رعایت پروتکل‌های بهداشتی و ماندن در خانه،

دامن طبیعت، آلودن آب دریاچه و رودخانه، آسیب رساندن به درختان، بی‌مبالاتی در خاموش کردن آتش، تجاوز به قلمروی طبیعت، جانوران و گیاهان مورد اشاره و قابل مشاهده بوده است. در این میان آن چه وندالیسم در دامن طبیعت را به نمایش می‌نهد، همچنان که پیشتر گفته شد، گونه‌ای فاصله طبیعی یا زیست‌محیطی است که در این تحقیق ED^۱ نام گرفته و این فاصله با توجه به جایگاه مهم طبیعت و میراث طبیعی در چرخه روایی هویت جامعه محلی، فاصله فرهنگی را نیز رقم می‌زند. به‌واقع آسیب زدن به طبیعت و میراث طبیعی از نظر گروه‌های مختلف جامعه میزبان نشان دهنده عدم تعلق گروه‌های گردشگران به محلی است که در آن حضور یافته‌اند. تخریب‌گرایی تنها محصول رفتار فردی گردشگران نبوده بلکه از نگاه، جامعه میزبان وندالیسم می‌تواند جنبه سازمانی، دولتی و رسمی نیز به خود بگیرد.

موضوع وارد آمدن آسیب‌های وندالیستی به آثار تاریخی و فرهنگی یکی از دغدغه‌های محققان گردشگری از اواسط قرن بیست بوده است (Benfield, 2013) و باید در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های مربوط به فرهنگ گردشگری، کاهش رفتارهای وندالیستی از جمله آسیب زدن به آثار تاریخی مورد توجه قرار گیرد (Thirumoron, 574: 2013)، به‌گونه‌ای که باید مرزهای هنجاری و رفتارهای میراثی و زیست‌محیطی گردشگری به‌گونه‌ای تعیین شود که مانع از آسیب این آثار گردد (Palumbo, 2013: 189). در این مسیر، یکی از نکات مهمی که می‌تواند با افزایش سرمایه اجتماعی دولت همراه گردد، تقویت گفتمان مرمت در برابر گفتمان - ضد فرهنگ تخریب‌گرایی است. در این جا گفتمان مرمت بر اساس نظرگاه (داخلی و خارجی) و جامعه میزبان دو معنا خواهد داشت:

¹ Enviromental Distance

راه و مسیرهای مناسب: «حرکت» بنیاد توریسم (گردشگری) است و عناصر مرتبط با آن چون راه، جاده، بزرگراه، توقفگاه، وسایل حمل و نقل و... دارای اهمیت زیادی هستند (اصغری سراسکانرود و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۰۰-۱۰). در استان آذربایجان غربی، فقدان راه‌های مناسب فاصله فرهنگی میان گروه‌های ذی‌نفعان و مدیریت اداری گردشگری را بر داشت.

کمیت و کیفیت هتل‌ها: نبود هتل‌های کافی در سطح استان به‌ویژه هتل‌های چهار و پنج ستاره در مناطقی چون چالدران مورد نقد گردشگران خارجی بوده است. گردشگران داخلی یا خارجی که به کاخ سردار ماکو رجوع کرده‌اند، به دلایل نبود نظافت، نبود راهنما و... عدم رضایت خود را بیان داشتند. در گیلان نیز فقدان وجود کافی هتل‌های مناسب مورد اشاره بوده است.

امنیت: به تعبیر یکی از مصاحبه‌شوندگان این تحقیق که اهل شهر ارومیه است، دوزخ میزبان، نمی‌تواند بهشت مهمان باشد. زیست‌پذیر بودن شهرهای آذربایجان غربی باید کالبد زیست‌محیطی، اقتصادی و سلامت را نشان دهد (مبارکی و همکاران، ۱۳۹۲: ۷۷-۷۸) اما از نگاه گروه‌های میزبان حاشیه‌نشینی و فقر و بی‌عدالتی، تحریم اقتصادی و غیره میزان جرم و خلاف را افزایش داده و از امنیت منطقه کاسته است.

چیدمان فضا: برای مثال گردشگران به محل قرار گرفتن سنگ‌نوشته‌ها در فضای سبز معترض بودند که باعث می‌شود روی سبزه‌ها قدم بگذارند و به طبیعت آسیب برسانند. در عین حال قرار گرفتن تابلوهای راهنمایی رانندگی در جای نامناسب مورد نقد و اعتراض قرار داشت.

فرهنگ رانندگی: یکی دیگر از منابع فاصله فرهنگی، فرهنگ رانندگی در دو استان گیلان و آذربایجان غربی است. جالب است که این موضوع مورد اشاره همه بازیگران و ذی‌نفعان اصلی نسبت به هم بوده است (گروه‌های میزبان، گروه‌های

باعث می‌شد که بخشی از مردم کماکان به سمت شمال ایران و از جمله گیلان حرکت و سفر کنند. این امر با اعتراض شدید جامعه میزبان نسبت به گروه‌های مهمان همراه شد. آنان شادی سفر مهمانان را با افزایش آندوه و غم جامعه میزبان یکی می‌دانستند و نسبت به آن اعتراض داشتند. شرایط یاد شده یادآور بحث و موضوعی است که در مردم‌شناسی گردشگری با عنوان گردشگری در شرایط بحران شناخته می‌شود. بیرگیت موسکات و همکاران (Birgit Muskat et al., 2015)، جرمی بولتجنس و همکاران (Jeremy Bultjens et al., 2015)، چین چین وانگ و کارل کاتر (Chin-Chin Wang and Carl Cater, 2015)، برنت ریتچی (Brent W. Ritchie, 2009)، آلفانسو وارگاس سانچز (Alfonso Vargas Sanchez, 2021) از وضعیت گردشگری در دوره بحران سخن گفته‌اند. آشکار است که گردشگری در بحران وضعیت متفاوتی از گردشگری در شرایط عادی را دربر دارد. در اینجا می‌باید از الگوی اخوت بر پایه درد به‌عنوان معیار اصلی اظهارات مردم گیلان در برابر سفر گردشگران داخلی سخن گفت. این الگوی مفهومی و نظری که از سوی آنتونی الیور اسمیت نیز مطرح شده است (Oliver-Smith, 1999). در تحلیل پویایی فرهنگ ایرانی در ارتباط با فاجعه مورد بحث قرار گرفته است (Hassanzadeh, 2014). بر این مبنا مرز میان خود (self) و دیگری (other) همدردی است و فقدان همدردی به ایجاد فاصله فرهنگی و هویتی منتهی می‌شود.

۴/۳ زیرساخت‌ها و مسأله رضایت‌مندی

میزان رضایت‌مندی گردشگران به میزان امکاناتی که از سوی جامعه میزبان در اختیار آنان قرار می‌گیرد، بازمی‌گردد که با موضوع زیرساخت‌ها ارتباط می‌یابد (بابایی، ۱۳۹۷: ۷۸-۷۹). زیرساخت‌ها می‌تواند طیف وسیعی از موضوعات را از نظر گروه‌های مختلف دخیل در صنعت گردشگری در برگیرد. از مهم‌ترین مواردی که از طریق مصاحبه در این مطالعه میدانی به آن اشاره شده است، به قرار زیر است:

(حسن‌زاده، ۱۳۹۹). وجود سرعت‌گیرهای متعدد یکی از مظاهر این مسأله است. پاسخ‌های گروه‌های مختلف را می‌توان در جدول ۱ نشان داد:

مهمان، گردشگران داخلی و گردشگران خارجی). در این جا مسأله سرعت به عنوان یکی از پیامدهای عدم درک فرهنگ رانندگی مطرح بوده است

جدول ۱. توافق در وجود معضل موجود در فرهنگ رانندگی و راه‌حل‌های آن از سوی گروه‌های مختلف ذی‌نفعان

Table 1: Agreement on the existence of the current problem in driving culture and proposed solutions by various stakeholder groups

راه‌های حل معضل	معضل فرهنگ رانندگی	گروه ذی‌نفع
اصلاح فرهنگ رانندگی، اصلاح زیرساخت‌های جاده‌ها و تولید اتومبیل‌های امن، نصب درست علائم و ...	وجود دارد	گردشگر خارجی
اصلاح فرهنگ رانندگی، اصلاح زیرساخت‌های جاده‌ها و تولید اتومبیل‌های امن، نصب درست علائم و اصلاح الگوی رانندگی جامعه میزبان	وجود دارد	گردشگر داخلی
اصلاح فرهنگ رانندگی، اصلاح زیرساخت‌های جاده‌ها و تولید اتومبیل‌های امن، نصب درست علائم و اصلاح الگوی رانندگی اجتماع گردشگران داخلی	وجود دارد	میزبان عمومی
اصلاح فرهنگ رانندگی، اصلاح زیرساخت‌های جاده‌ها و تولید اتومبیل‌های امن، نصب درست علائم و اصلاح الگوی رانندگی اجتماع گردشگران داخلی	وجود دارد	میزبان تخصصی
فرهنگ‌پذیری و اصلاح الگوی رانندگان گردشگران داخلی و جامعه میزبان	وجود دارد	مدیران

بخشی از جامعه میزبان با اجتماع گردشگران، مدیران و... را افزایش می‌دهد. از آنجایی که میزان رضایت گردشگر، رابطه مستقیمی با خدمات دریافتی دارد، اصلاح زیرساخت‌هایی که می‌تواند صنعت گردشگری را تقویت نماید، حائز اهمیت است. یکی از موضوعات مهم در این زمینه، تعریف شهر خلاق و شهر اکولوژیک است که می‌تواند تأثیری عمده در تعریف هنجار و انواع ارزش‌های حرفه‌ای داشته باشد. از منابع مهم شهر خلاق، حوزه عمومی در چشم‌اندازی است که با منابعی چون هتل‌ها، رستوران‌ها، کافی‌شاپ‌ها و غیره مربوط است (نظم فر و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۰-۴۵). منبع دیگر شهر خلاق یعنی گروه‌های هنرمندان چون هنرمندان سنتی از گروه‌های دیگری هستند که می‌توانند بر شکل‌گیری یک شهر خلاق اثر نهند. منابع دیگر شهر خلاق نیز با منظر میراثی و گردشگری در پیوند هستند و می‌توان به میراث روایی، ادبی، اساطیر و آیین‌های موجود در یک جامعه اشاره داشت (Richards and Wilson, 2007). در استان

اقتصاد: گردشگران داخلی به قیمت بالای اجناس در منطقه آزاد تجاری در آذربایجان غربی و گیلان اعتراض داشته‌اند.

عدم وجود زیرساخت‌ها، هر دو بعد فرهنگ و محیط‌زیست را به «فقر» گره می‌زند و این امر بر چشم‌انداز و منظر گردشگری آسیب وارد می‌نماید. «زیست‌محیطی شدن فقر» که در از میان رفتن حریم طبیعت و نیز رویدادهای دلهره‌آوری چون آتش‌سوزی جنگل‌ها و... رخ می‌نماید، اقتصاد میراث و محیط‌زیست را به عنوان یکی از پایه‌های توسعه پایدار با چالش روبه‌رو می‌سازد. ساخت و سازهای نامناسب که در کنار رودخانه‌ها، دریاچه‌ها، کوه‌ها و... رخ می‌دهد، منظر طبیعی را دچار آسیب ساخته و به طور طبیعی گردشگر از چنین فضاهایی دوری می‌گزیند. از سوی دیگر قومی شدن فقر و یا درآمیختن فقر با زندگی اقوام ایرانی، با کاهش سرمایه اجتماعی همراه شده و از میزان امنیت کاسته و گردشگری را با مسأله فقر روبه‌رو می‌کند. قومی شدن فقر تنش میان اقوام و فاصله میان

گردشگران خارجی و داخلی نسبت به آن دیدگاه‌هایی منتقدانه و معترضانه‌ای را ارائه نموده‌اند. اگر گردشگری پایدار را بر پایه فرآیندی علم محور تعریف نماییم (Lellinger, 2010) ارائه آگاهی‌های لازم و نقش نظام اطلاع‌رسانی در گردشگری مهم‌ترین نقش را در احساس رضایت گردشگر بازی می‌کند. از این منظر، برنامه‌های گردشگری بدون اطلاعاتی که دقیق و در دسترس باشد ممکن نیست و در نظام و سازمان گردشگری باید اطلاعات کارشناسی، بعدی عمومی یافته و در اختیار گردشگران و جامعه میزبان به‌ویژه گروه متخصصین قرار گیرد. به زبان دیگر نه تنها آژانس‌ها و مراکز تخصصی گردشگری باید برنامه‌ریزی‌های خود را بر اساس اطلاعات جامع و به‌روز در اختیار گردشگر قرار دهند، بلکه این اطلاعات باید به سهولت و بر اساس فرم چند زبانه - و حداقل انگلیسی - فارسی، در اختیار گردشگران قرار گیرد. این فرآیند تبدیل اطلاعات و دانش کارشناسی به دانش عمومی از یک سو و حرکت خودآگاه گردشگر را از سوی دیگر در جامعه بومی موجب شده و از سوی دیگر رضایتمندی او را بالا می‌برد. از این نگاه چند زبانه بودن سیستم و چرخه اطلاعات به نوعی احترام جامعه میزبان به اجتماع مهمانان و گردشگران خارجی را نشان می‌دهد و مشخص می‌کند که جامعه میزبان اهمیت زبان میانجی^۱ را می‌داند.

از طرفی، هرچه جامعه میزبان از ارزش‌های تاریخی و طبیعی خود اطلاعات بیشتری در اختیار گردشگر قرار دهد، او را با ارزش‌های جامعه خود و نظام فرهنگی و زیستی آن بیشتر آشنا خواهد نمود. این امر می‌تواند به جغرافیای گردشگری در نگاه گردشگر معنا بخشد و حرکت به سمت نقاط مختلف را برای او معنادارتر نماید.

بخشی از این اطلاعات باید به نظام ارزش‌ها و باورهای جامعه محلی اختصاص یابد. برای مثال زمانی که در روستاهای حسنلو به پرند لک‌لک یا در

آذربایجان غربی نیز شکل‌گیری شهر خلاق با ایجاد زیرساخت‌هایی که گردشگری را توسعه می‌بخشد، بیشتر شکل خواهد گرفت. با نگاهی به طبقات و گروه‌هایی که در شکل‌گیری شهر خلاق نقشی عمده دارند، درمی‌یابیم که اغلب این گروه‌ها با انواعی از گردشگری در ارتباط هستند، هنرمندان هنرهای سنتی، بازاریان و ...، در این شهر که شهری علم - پژوهش محور، است منابع و سرمایه‌های فرهنگی چون ادبیاتی، موسیقی، اساطیر، آیین‌ها، محیط‌زیست و ... نقش برجسته ایفا می‌نمایند. (نظم‌فر و همکاران، ۱۳۹۷: ۴۰-۴۵). در این حالت مدل و الگوی شهر اکولوژیک نیز مطرح می‌شود که باید در آن ارزش‌های زیست‌محیطی و منظر زیست‌محیطی نیز حفظ شود. در شهر اکولوژیک میان منظر طبیعی و گردشگری پیوندی قدرتمند وجود دارد و در عین حال منظر پساخشکسالی ارومیه باید مورد توجه قرار گیرد تا ایجاد زیرساخت‌های جدید، این دریاچه را با بحران جدید خشکسالی روبه‌رو نکند. منظر پساخشکسالی در خصوص مرداب انزلی نیز صدق می‌کند. در عین حال با ثبت جهانی جنگل هیرگانی به‌مثابه میراث طبیعی در سطح بین‌الملل، حفظ جنگل یکی از مطالبات جامعه محلی است که در مصاحبه‌های این پژوهش مورد تأکید قرار گرفته است. آلوده ساختن جنگل با زباله و نیز ایجاد حریق در آن و تغییر کاربری منابع طبیعی مورد اعتراض جامعه میزبان و گروه‌های ذی‌نفع آن است.

۴،۴ اطلاع‌رسانی، چرخش اطلاعات و خودآگاهی میراثی مدیران و سیاست‌گذاران

از دیگر موضوعات حائز اهمیت در ایجاد فاصله فرهنگی میان گروه‌های ذی‌نفعان، مسأله اطلاع‌رسانی، آگاهی بخشی و چرخش اطلاعات است که بیشتر مربوط به فرهنگ‌سازمانی و مدیریتی موجود در گردشگری ایران است و هر دو اجتماع

¹ lingua franca

مهم می‌تواند اشتیاق و انگیزه حفظ طبیعت و پرهیز از وندالیسم را در نزد نسل جوان تقویت کند. به این ترتیب سیاست‌گذاری در پهنه گردشگری فرهنگی می‌باید با سیاست‌گذاری‌های هویتی گرده خورده و آن چه با عنوان میراث میان نسلی^۲ از آن نام می‌رود، پدیدار گردد (حسن‌زاده، ۱۳۹۵).

در این بخش، فقدان سواد میراثی مدیران و عدم بهره‌مندی آنان از یافته‌های علوم میراثی و هویتی (مردم‌شناسی، باستان‌شناسی، زبان‌شناسی و غیره) نیز مورد نقد هر دو گروه میزبان و مهمان-گردشگر قرار داشت.

۴٫۵ گردشگری و مسأله آسیب‌های اجتماعی

برخلاف آن چه رایزینگر (۲۰۰۹) مطرح می‌کند، می‌توان در جامعه میزبان، گروه دیگری را با نام «بی‌نفعان» که در نقطه مقابل «ذی‌نفعان» قرار دارد، مورد شناسایی قرار داد. بی‌نفعان را با توجه به مطالعه میدانی در آذربایجان غربی و گیلان می‌توان گروهی دانست که از مواهب گردشگری به هیچ‌وجه بهره‌مند نمی‌شوند و گروهی از میزبانان هستند که اغلب در محلات فقیر و حاشیه‌ای زندگی می‌کنند (Herbst, 1994). این موضوع در مطالعه مذکور در شهرهایی از استان گیلان چون ماسوله و بیلاق اولسبلنگاه نیز مشاهده شد، جایی که مردم محلی گردشگری را در خدمت سودرسانی به سرمایه‌گذاران غیربومی می‌دانند. همچنان که یانگ و ژانگ (۲۰۲۲) مطرح می‌کنند، هرچقدر تعداد ذی‌نفعان در جامعه میزبان در عرصه گردشگری کاهش یابند و نتایج این صنعت برای گروهی ملموس نباشد، تنش به وجود می‌آید. این گروه، کلیشه‌های منفی در مورد گردشگران به وجود می‌آورند و معمولاً بر این باورند که گردشگری نظام ارزش‌های جامعه میزبان را به خطر انداخته و گردشگران گروهی خوش‌گذران و بی‌اعتنا به ارزش‌های بومی جامعه میزبان هستند و

شهر رشت به پرستو (حج حجی) احترام نهاده می‌شود، باید از یک سو اهمیت این پرنده را در اکوسیستم جامعه محلی معرفی نمود و از سوی دیگر ارزش‌های آیینی و دینی در مورد این پرنده توضیح داده شود. یا برای مثال اهمیت منظر فرهنگی و تاریخی و اساطیری دریاچه ارومیه از سه منظر مسیحی، زرتشتی و اسلامی آن و همزیستی این مناظر باید برای گردشگر خارجی (و حتی داخلی) شرح داده شود تا او اهمیت تاریخی منظر طبیعی و فرهنگی و تاریخی استان آذربایجان غربی را درک کند. در مورد گیلان نیز برای مثال جایگاه مرداب انزلی به عنوان هدیه‌ای که خداوند به دختری به نام گیلان می‌دهد یا بنیان قدسی زلالی سفید رود می‌باید شرح داده شود (حسن‌زاده، ۱۳۸۱). یکی از انتقادات اجتماع مهمان، فقدان روایت مردم‌شناختی از منظر طبیعی و فرهنگی در دو استان گیلان و آذربایجان غربی بوده است. در میان گردشگران داخلی رابطه میان مناظر طبیعی و میراثی بر هویت به‌ویژه جوانان تأثیر نهاده و این امر به خودآگاهی آنان ربط می‌یابد (حسن‌زاده، ۱۳۹۵) درواقع حس تعلق به یک سرزمین و تاریخ و فرهنگ و چشم‌اندازهای طبیعی آن زمانی بیشتر می‌شود که آگاهی‌های آنان درباره آن سرزمین افزایش یابد. این روایت است که به یک دوره زمانی یا یک محل یا یک سنت معنا می‌بخشد، حال آنکه تولید و خلق روایت در فضای فرهنگ گردشگری ایران و از جمله آذربایجان غربی می‌باید قوی‌تر شود. به همین دلیل صنعت فرهنگ باید به مدد گردشگری و میراث فرهنگی بیاید.

در حقیقت، از طریق خودآگاهانه کردن فرآیند گردشگری داخلی، از یک سو تعمیق تعریف هویت در نزد گردشگر رخ داده و او نسبت به منابع تاریخی و فرهنگی هویت خود، خودآگاه‌تر می‌شود و در عین حال جغرافیا و تاریخ را به عنوان بخشی از دولت پایدار خواهد دید. در این حالت فرآیند گردشگری با فرآیند پایداری دولت-ملت^۱ گره می‌خورد و این امر

² Inter generation heritage

¹ Nation-stale

گردشگری نفعی متوجه آنها نیست، تبدیل به ضد ارزش می‌شود. این امر به‌خصوص به گسترش حاشیه‌نشینی در ایران، بحران شدید اقتصادی و معضل تحریم و آثار سوء آن بر گردشگری بازمی‌گردد. به این ترتیب «سفر» بعد طبقاتی گرفته و نشانه‌ای کم‌وبیش از اشرافیت تلقی می‌شود. بی‌نفعان از جمله حاشیه‌نشینان و روستاییان بی‌بهره، نگاهی مثبت به گردشگری ندارند.

۴٫۶ بیگانه‌پرستی یا تبعیض: استاندارد دوگانه

یکی از مسائلی که با بررسی فرهنگ گردشگری در استان‌های آذربایجان غربی و گیلان شکاف میان جامعه میزبان (فرهنگ سازمانی) و گردشگران داخلی و خارجی را نشان می‌دهد، موضوعی است که می‌توان آن را وجود استاندارد دوگانه تلقی کرد که دو تصور کاملاً متضاد در نزد گردشگران داخلی و خارجی ایجاد می‌نماید. این مسأله طیفی از معانی مختلف چون تبعیض یا بیگانه‌پرستی را تولید می‌کند. وجود چنین احساسی در میان گردشگران، فاصله فرهنگی را از یک سو میان گردشگر داخلی و خارجی و از سوی دیگر میان آن دو و فرهنگ سازمانی و اداری گردشگری به عنوان بخشی از ساختار جامعه میزبان ایجاد می‌کند. گردشگران خارجی متوجه این امر شده‌اند که قیمت بلیط موزها و اماکن گردشگری برای آنان بیشتر از گردشگران داخلی است و با وجود آنکه برای پرداخت این هزینه مشکلی ندارند، اما تفاوت یا فاصله‌گذاری را حس می‌کنند؛ اما درست برخلاف نقطه نظر گردشگران خارجی، در طرف دیگر گردشگران داخلی معتقدند که بهترین امکانات به گردشگران خارجی اختصاص می‌یابد و به اندازه گردشگران خارجی، گردشگران داخلی مورد احترام نیستند. آن‌ها این وضع را دارای دلایلی چون بیگانه‌پرستی ایرانیان یا دریافت پول بیشتر از گردشگران خارجی می‌دانند. از سوی دیگر آنان بر این باورند که در قوانینی چون حجاب با گردشگران خارجی با تسامح و با گردشگران داخلی با تندی و سخت‌گیری برخورد می‌شود.

بکارت جامعه را به خطر می‌اندازد (Robinson, 2004: 99)

اغلب جامعه میزبان زمانی که قصد برجسته کردن فاصله فرهنگی را داشته باشد، بر اساس سیستم‌های ارزشی خود، «دیگری» را متهم به هنجار- ارزش‌شکنی می‌نماید. عمده‌ترین محتوای این هنجار- ارزش‌شکنی تبدیل ارزش غایی به ارزش ابزاری را شامل می‌شود. برای مثال در نزد میزبانان آسیب زدن به طبیعت (دریا، جنگل مرداب، تالاب و غیره) یا بناهای قدیمی که دارای ارزش غایی هستند، برخورد ابزاری گروه مهمانان-گردشگران را نشان می‌دهد. مطالعات مختلف نشان می‌دهد که جوامع حاشیه‌ای به دلیل گره خوردن با واقعیت‌هایی چون فقر، بی‌عدالتی، جرم، احساس نابرابری و... محل ظهور نارضایتی و تنش یا اختلاف با جامعه کل است (بیات، ۱۳۹۸). مطالعه در شهر ارومیه و جوامع حاشیه‌ای آن مانند: اسلام‌آباد، الواج و کشتارگاه نشان‌دهنده آن است که جمعیت ساکن در این نقاط اغلب جمعیت‌های مهاجر از شهرهای اطراف یا روستاهای پیرامون بوده، از مسکن بی‌کیفیت، شغل کاذب و درآمد کم برخوردار بوده و حس تعلق آنان نسبت به مدل توسعه گردشگری کم‌تر است. این در حالی است که در تفکر عام مردم شهر که می‌تواند تفکر قالبی را هم دربر گیرد، این نقاط بیشتر گرفتار جرم نیز هستند (مبارکی، اکبری، ۱۳۹۳: ۳۹-۴۲) و نگاه حومه‌نشینان نسبت مردمی که به مرکز نزدیک‌تر هستند، نسبت به گردشگری و گردشگران متفاوت است (علی‌اکبری و همکاران، ۱۳۹۴: ۸-۱۰). حاشیه‌نشینی نماد برجسته توزیع ناعادلانه ثروت در ایران بوده و معضل شکاف طبقاتی را به شکلی وسیع نشان می‌دهد. نگاه این گروه از افراد جامعه متفاوت از نگاه سایر گروه‌های مردم است.

در این صورت، به نظر می‌رسد که مدارا و ویژگی‌های دیگر که در نظام ارزش‌های بی‌نفعان مستقیم یا غیرمستقیم در فرهنگ گردشگری وجود دارد، در جامعه بی‌نفعان یا کسانی که از صنعت

۴،۷ منظر چندصدایی و تنوع فرهنگی-زیستی در آذربایجان غربی و گیلان

در هر دو استان گیلان و آذربایجان غربی، منابع قدرتمندی از تنوع فرهنگی و زیستی وجود دارد که پایداری منظر فرهنگی و طبیعی این دو استان کشور را در طی تاریخ موجب شده است. یکی از منابع مهم افزایش مدارا در برابر تفاوت‌های فرهنگی، وجود تنوع فرهنگی به‌مثابه یک تجربه زنده و نیز بخشی از پایداری منظر فرهنگی و طبیعی در میان مردم است. از این‌رو با توجه به مطالعه میدانی در خصوص این دو استان، یکی از سیاست‌گذاری‌هایی که می‌تواند به تعریف گردشگری پایدار کمک نماید، توجه به گردشگری چند منظری و پیوند آن با تنوع فرهنگی و طبیعی است. بر این مبنا می‌باید گردشگری چند منظری و هدایت شده بر جای گردشگری توده‌ای قرار گیرد. در این جا با یادآوری نظریه و رویکرد مربوط به راهکار تفاوت و شکاف فرهنگی به عنوان پارادوکس برخورد و راه‌حل^۱ (Avruch, 1998) می‌توان برجسته‌سازی تنوع فرهنگی را راهکاری برای مقابله با تنش و فاصله فرهنگی میان میزبان-مهمان دانست که در پیوند با صنعت گردشگری به سیاست‌گذاری و برنامه گردشگری چند منظری خواهد پیوست. مهم بر منظر چندصدایی یکی از ویژگی‌های برجسته‌ای است که می‌تواند چشم‌اندازهای طبیعی-تاریخی و فرهنگی جامعه میزبان را برای گردشگران بسیار جذاب سازد. این‌گونه از منظر در پیوند با تنوع فرهنگی و طبیعی یکی از راه‌های کاهش تضادهای ناشی از تفاوت و شکاف فرهنگی است. آذربایجان غربی فقط از طبیعت غنی برخوردار نیست، بلکه تاریخ و فرهنگ آن چشم‌اندازی از ترکیب طبیعت و فرهنگ را فراهم ساخته و منظری چندصدایی در گردشگری این منطقه ظاهر می‌شود. موقعیت این استان که آن را مظهر ترکیب و دیدار تمدن‌هایی مانند: عثمانی، ایران، اسلام، بین‌النهرین، مسیحیت، زرتشتی و... می‌نماید، همگی می‌تواند بر این ویژگی

دلالت نماید (توفیق، ۱۳۸۳). غنای طبیعی استان آذربایجان چون وجود ۲۱ رودخانه داخلی، ۷ رودخانه فصلی ۴۰ مسیل و چشمه‌ها و غیره، اهمیت این منظر چندصدایی را بیشتر می‌سازد. وجود آب گرم تکاب یا لجن درمانی در ارومیه می‌تواند به گردشگری در آذربایجان غربی منظر دیگری را بیافزاید که گردشگری سلامت نام دارد. حوزه اقلیمی و طبیعی دریاچه ارومیه دارای ۱۰۲ جزیره و صخره سنگی چون قویون داغی (کبودان) است که در آن گونه‌های نادری چون گوزن زرد، گوزن مهاجر و پوشش گیاهی متنوع با توجه به درختانی چون سرو کوهی و پسته وحشی وجود دارد. ۱۸۶ گونه متعلق به ۲۲ خانواده از پرندگان بومی و مهاجر در این حوزه اقلیمی دیده می‌شود. ترکیب این ارزش‌های طبیعی با تاریخ فرهنگی آذربایجان غربی می‌تواند منظری چندصدایی از گردشگری را با توجه به گردشگری سلامت (لجن درمانی)، دریایی، طبیعت‌گردی و روستایی ایجاد کند (سقای و عبدالمهدی، ۱۳۸۳: ۳۵-۳۳).

وجود حیوانات و جانوران گوناگون چون پلیکان، فلامینگوها، بز کوهی و خرچنگ دریایی آرتمیا سالینا^۲ (میگوی آب شور) در حوزه زیستی و اقلیمی دریاچه ارومیه، منظر طبیعی و زیستی این حوزه طبیعی، فرهنگی را بسیار غنی ساخته است (شهرابی، ۱۳۶۵: ۴۹). به‌واقع اگر اکوتوریسم و گردشگری را به مثابه تماشای سیمای مناظر و پدیده‌های طبیعی و مشاهده گیاهان و جانوران و آشنایی با ویژگی‌های زیستی جوامع به یاد آوریم، ارومیه را می‌توان نقطه‌ای بسیار مناسب از این نگاه دانست (عاشری، حسین پور، مهدی‌لو، ۱۳۸۹: ۱۱۲). ارزش دریاچه ارومیه به عنوان عنصری کلیدی از منظر و عامل تداوم و پایداری و تاب‌آوری جامعه بومی فراتر از جنبه معرفی آن بوده و با کارکردهایی چون ثبات خاک، ارزش‌های اقلیمی و حفظ تنوع زیستی جایگاهی مهم در منظر بومی منطقه دارد (حیاتی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۲۴). از منظر یاد شده

^۲ Artemia salina

^۱ Paradox of conflict and resolution

و ... نیز باز می‌گردد (حاجی‌زاده، عابدی ۱۳۹۸: ۲۷-۲۴؛ بیننده، ۱۳۹۷: ۵۴).

در حقیقت، چندزبانگی موجود در این حوزه فرهنگی می‌تواند گواهی بر بستر مناسبی باشد که گردشگری چند منظری را تقویت می‌کند؛ برخلاف رویکردهای سیاسی به مفهوم و مسأله تنوع فرهنگی و زبانی، گردشگری می‌تواند امکانی را پدید آورد که در آن به کمک عناصری چون غذا، قصه، ادبیات، موسیقی، زیارت و... هم‌زیستی اقوام پدید آمده و تنوع فرهنگی نه تنها خطری تلقی نمی‌شود که یک امکان و فرصت برای حفظ منظر چندصدایی موجود در تاریخ، طبیعت و فرهنگ استان آذربایجان غربی است. در عین حال استان آذربایجان غربی در منظر میراثی خود یکی از بهترین نمونه‌ها از شکیبایی هنجاری^۱ تلقی می‌شود؛ چراکه بناهای مسیحی و زرتشتی و اسلامی در کنار یکدیگر حفظ شده و فرهنگ زیارت همه گروه‌ها از اقوام دینی و زبانی را در بر دارد و به این دلیل منظر گردشگری در این استان یک منظر چندصدایی مبتنی بر شکیبایی و تحمل هنجاری است و یکی از عناصر کلیدی موجود در نظام ارزش‌ها و هنجارهای جامعه میزبان (استان آذربایجان غربی) را می‌توان وجود شکیبایی و مدارا دانست. نکته بسیار مهم آن است که تمام گروه‌های موجود در ساختار فرهنگ گردشگری، همگرایی بالایی در ارزش نهادن به این موضوع از خود نشان می‌دهند، به تعبیر دیگر فاصله فرهنگی در این موضوع در کم‌ترین حد خود قابل مشاهده بوده و همه گروه‌ها به آن باور دارند.

قدیمی‌ترین کلیساهای جهان چون ننه مریم و قره کلیسا در این استان وجود دارند (تحویلدار، ۱۳۹۷؛ ۱۳۹۲). وجود کلیساهای آشوری در ارومیه که متعلق به کلیسای شرق آشوری است و تقویم آیینی آن، گوشه‌ای از اهمیت تنوع فرهنگی را در این استان نشان می‌دهد. درک چندگانه زمان و وجود چند تقویم آیینی یکی از مهم‌ترین نشانه‌های وضع بیناآیینی است که نقشی عمده در تقویت

«آب» خود باعث به وجود آمدن ارزش‌های تاریخی و فرهنگی شده است؛ چراکه همیشه معابدی چون معبد آذرگشنسب و آناهیتا در کنار منابع آب ساخته شده‌اند (حسنی، ۱۳۸۹: ۳۳). ارومیه را از این نگاه می‌توان شهری اکولوژیکی شمرد که در آن آب دارای اهمیت بسیار بالایی است (نظم‌فر و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۵، اسلامی و میمند، ۱۳۸۸: ۹۲). فرهنگ غنی موجود در این دریاچه و پیشینه تاریخی آن، منظر چندصدایی مذکور را پدیدار می‌نماید. اگرچه گروهی دریاچه ارومیه را دریاچه اساطیری چیچست نمی‌دانند و بیشتر به تلقی دریاچه هامون به عنوان دریاچه چیچست و کوه خواجه تمایل دارند؛ اما این دریاچه از یک سو به دلیل آنکه آتشکده آذرگشنسب، محل تولد زرتشت تلقی شده و آن چه در متون پهلوی دیده شده، از زمان هخامنشیان این برابر انگاری قابل مشاهده است (قلی‌زاده، ۱۳۹۲: ۱۲). از سوی دیگر روایت‌هایی از ظهور مسیح و پیوند با دین زرتشتی نیز در مورد این دریاچه وجود دارد که بُعدی چندصدایی به منظر آن می‌بخشد (همان: ۱۲۱-۱۲۳).

در منظر میراثی این دریاچه، ما تنها با یک حوزه غنی زیستی و مخزن تنوع ژنتیکی روبه‌رو نیستیم، بلکه این منطقه یادآور روابط و تعاملات گسترده با آناتولی، بین‌النهرین و راه ابریشم است (بیننده، ۱۳۹۷: ۵۴). این تنوع فرهنگی با توجه به چندزبانگی موجود در حوزه‌های فرهنگی این استان چون کردها، ترک‌ها، آشوری‌ها، آرامنه و غیره شکل گرفته است (تحویلدار، ۱۳۹۷؛ قلی‌فامیان و پژمان جم، ۱۳۹۵: ۲۳-۲۴) چندزبانگی یکی از ارزش‌های موجود در استان آذربایجان غربی است و می‌تواند با توجه به غنای فرهنگ ادبی و شفاهی مردم منطقه، نقشی مهم در جذب گردشگر بازی کند (قلی‌فامیان و پژمان جم، ۱۳۹۵: ۱۶-۲۵). غنای فرهنگی استان آذربایجان غربی به روابط تمدنی و فرهنگی آن به عنوان چشم‌اندازی مهم از فرهنگ ایرانی با سایر کشورها و تمدن‌ها نظیر آناتولی (ترکیه)، بین‌النهرین، نخجوان

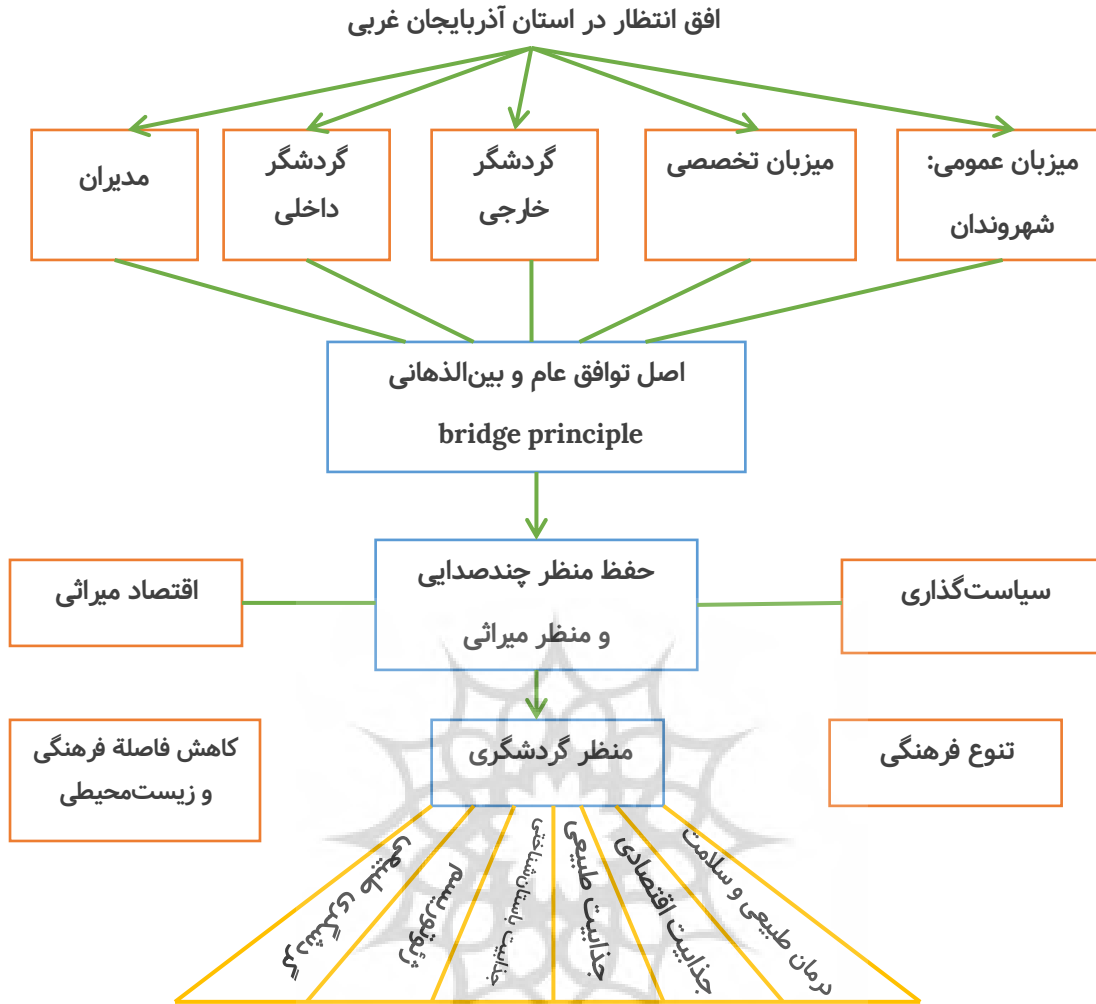
¹ Normative tolerance

صدایی یک ارزش است که در آن کم‌ترین فاصله فرهنگی در بین جامعه میزبان و مهمان وجود دارد و از این لحاظ در توسعه گردشگری و برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری گردشگری پایدار این منظر باید مورد توجه جدی قرار گیرد.

گیلان نیز دارای منظر گردشگری چند صدایی است. این استان دروازه اروپا یا همان دارلمرز بوده است (رابینو، ۱۳۹۱). عناصری چون فرهنگ غذا و میراث طبیعی از عناصر کلیدی هویت مردم گیلان است (Karimi, 2013). موسیقی گیلان موسیقی چندصدایی و به‌ویژه زنانه است و دارای اجرایی گروهی است (حسن‌زاده، ۱۳۸۱)، فاصله میان سه منظر کوه، دریا و جنگل در استان گیلان در کم‌تر نقطه‌ای از ایران در پیوندی تنگاتنگ با یکدیگر قرار دارند (مرادی روفچاهی و همکاران، ۱۳۹۷؛ Karimi and Hassanzadeh, 2021). در این استان نیز اقوام گوناگونی چون گیلک‌ها و گالش‌ها (گیلکان دامدار)، تالشی‌ها، کردها و آذری‌ها، لرها و تات‌ها و ارمنیان زندگی می‌کنند و میراث ملموس و ناملموس آنان هنوز زنده و پایدار است (Karimi, 2013). جنگل هیرگانی و دریای کاسپین دو منظر طبیعی و فرهنگی کهن جهان را در بر دارند. کریستیان برومیرژه بر این باور است که گیلانیان برون‌گرا بوده و به این دلیل مدارا و شکیبایی در برابر تفاوت‌های فرهنگی یکی از ویژگی‌های فرهنگی آنان است (حسن‌زاده، ۱۳۸۱؛ ۲۰۱۴). گیلان به دلیل چشم‌انداز سبز و متفاوت خود نسبت به نواحی فلات مرکز ایرانی و نزدیکی به پایتخت، مقصدی جذاب برای گردشگران داخل ایران به‌شمار می‌رود. همه آن چه که گفته شد گیلان را نیز برای تعریف یک منظر و الگو از گردشگری چندمنظری مساعد می‌سازد.

فرهنگ گردشگری و متجلی ساختن منظر چندصدایی دارد (Hassanzadeh, 2014) و همچنین یکی از نشانه‌های وجود فرهنگ مدارا در استان آذربایجان غربی محسوب می‌شود. اعیادی چون عید میلاد مسیح (۲۵ دسامبر، ۴ دی ماه) عید تعمید عیسی مسیح (۶ ژانویه، ۱۶ دی‌ماه)، قیام مسیح از میان مردگان (چرخشی، فروردین یا اردیبهشت) و... همگی اهمیت تقویم آیینی متنوع در این استان را نشان می‌دهند (تحویلدار، ۱۳۹۷). مسجد جامع ارومیه مثال دیگری از منظر چندصدایی و پایداری منظر در جامعه مورد مطالعه است. این مسجد از یک سو با تاریخ کهن ایران (دوره ساسانی) ارتباط یافته و از سوی دیگر با بازار به عنوان قلب تپنده نظام اجتماعی و حمام‌های قدیمی ارومیه پیوند دارد (مشکینی اصل و نظری ارشد، ۱۳۸۱: ۶). بنای سه گنبد نیز تداوم زیست جهان^۱ و ارزش‌های معنوی، هنری، نظام اعتقادات و معماری این منطقه را از دوره سلجوقی نشان داده و همزیستی دوره‌های تاریخی مختلف از فرهنگ‌ها را آشکار می‌سازد (فرزانه‌نژاد و قزلجاجی، ۱۳۹۸: ۳۹). کتیبه‌های تاریخی موجود در مسجد جامع ارومیه از ترکیب ارزش‌های اسلامی و هنر ایرانی حکایت دارد (متفکر آزاد، ۱۳۹۷: ۲۵). به این ترتیب می‌توان از وجود مدارا به عنوان دلیل اصلی پایداری منظر چندصدایی و چند فرهنگی در آذربایجان غربی به عنوان یک آموزه و اصل در نظام ارزش‌های مردم یاد کرد. آن چه مشخص است ایرانیان به سه روش، منظر طبیعی و میراث متعلق به آن را در ایران محفوظ داشته‌اند: روایی سازی، آیین‌سازی و قدسی‌سازی (حسن‌زاده، ۱۳۹۵) از این‌رو می‌توان گفت که با توجه به نقطه نظرات گوناگون مطرح شده در گفت‌وگوها و مشاهدات در این تحقیق، تنوع فرهنگی و منظر چند

¹ life world

شکل ۸. گردشگری چند منظری و حفظ ارزش‌های پایداری منظر: کاهش فاصله فرهنگی

Figure 8: Tourism landscapes and the preservation of ultimate landscape sustainability values: reducing cultural distance

بالاتری را برای جامعه خلق کند، همگی تا حد زیادی می‌تواند دلبسته و مدیون مطالعات علوم میراثی و هویتی و در رأس آن‌ها مردم‌شناسی باشد. مجموعه سیاست‌هایی که منظر چندصدایی گردشگری را حفظ نموده و تنوع زیستی و فرهنگی را در آذربایجان غربی و گیلان حفظ کند، از دیگر راهکارهای به‌دست‌آمده در این تحقیق است. به‌واقع یکی از منابع پایداری منظر فرهنگی، طبیعی و میراثی در دو استان مورد مطالعه، تنوع فرهنگی و هم‌زیستی افق‌های موجود در آن است. با تأکید بر رویکرد پارادوکس برخورد و راه‌حل که در آن راهکار فرهنگی مبنای

۵ نتیجه‌گیری

درحالی‌که صورت و الگوی غالب گردشگری در ایران، گردشگری فرهنگی است، مطالعات مردم‌شناسی می‌تواند زمینه درک فرهنگی و به این ترتیب تعمیق فرهنگ گردشگری را در ایران فراهم نماید. گردشگری به عنوان بخشی از صنعت فرهنگ و صورتی از منابع شهر خلاق، نیازی مبرم به تحقیق و شناخت فرهنگی منابع رشد و توسعه خود دارد. اینکه چگونه فرهنگ گردشگری می‌تواند از اعتماد اجتماعی بیشتری نزد گروه‌های ذی‌نفع برخوردار شده و سرمایه اجتماعی

می‌تواند سرمایه اجتماعی میزبان را بسیار بالا برده و موجب اعتماد اجتماعی به دولت و نهادهای نماینده آن در استان‌ها شود و فاصله فرهنگی موجود میان میزبان-مهمان (گردشگر) را کاهش دهد.

منابع مالی

بخش آذربایجان غربی این پژوهش با حمایت مالی اداره کل میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی آذربایجان غربی صورت گرفته است.

سهم نویسندگان

در این مقاله نویسندگان سهمی برابر در نگارش مقاله داشته و به‌طور مشترک در مطالعه میدانی و نظری شرکت داشته‌اند.

تعارض منافع

این مقاله بر مبنای مطالعات میدانی نویسندگان شکل گرفته و این اثر قبلاً در جای دیگری منتشر نشده و هم‌زمان به نشریه دیگری ارائه نگردیده است. نویسندگان فاقد تعارض منافع هستند.

کاهش از میان برداشتن مسأله و مشکل و در این جا تفاوت و تنش فرهنگی است، تنوع فرهنگی که در بطن خود مدارا را در بر دارد، می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. ایجاد سایت‌های چندزبانه که می‌تواند فاصله فرهنگی میان جامعه میزبان و اجتماع گردشگران را کم نماید، یکی دیگر از راهکارهای پیشنهادی و برنامه‌های مربوط به سیاست‌گذاری در فرهنگ گردشگری است. حفظ منظر چندصدایی در قالب شهر میراثی به پیدایی منظر گردشگری کارآمد یاری می‌رساند و این امر با اقتصاد میراث گره می‌خورد و این خود یکی از مطالبات موجود در نزد گروه‌های دخیل در فرهنگ گردشگری ایران است. بر اساس این، عنصر بین‌ذهانی و مشترک میان گروه‌های ذی‌نفعان در فرهنگ گردشگری آذربایجان غربی و گیلان، حفظ منظر چندصدایی است که به صورت یک اصل توافق عام ظاهر می‌شود. این اصل با ارزش‌های غایی در نزد جامعه میزبان چون عدالت، برابری نسلی، برابری جنسی، برابری قومی و برابری بین شهر و روستا، مبارزه با فقر و اشتغال‌زایی و... گره خورده است و آشکار است که توجه به آن

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

منابع

- اسلامی، رخساره و محمودی میمند، محمد (۱۳۸۸). بررسی ژئوتوریسم کمربند ماگمایی ارومیه-بزمان در محدوده شهرستان بابک. فصل-نامه جغرافیای طبیعی لارستان، ۲(۶)، ۱۰۵-۹۱.
- اصغری سراسکانرود، صیاد؛ جلالی عنصرودی، طاهره و زینالی، بتول (۱۳۹۲). تحلیل تغییر وضعیت گردشگری شهرها واقع در اطراف دریاچه ارومیه. فصل‌نامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، ۳(۱)، ۹۹-۱۱۴.
- امینی، عباس؛ بختی، سمیرا و باباجامالی، فرهاد (۱۳۹۴). ارزیابی نگرش جامعه میزبان به توسعه گردشگری در مناطق روستایی. فصل‌نامه مطالعات مدیریت گردشگری، ۱۰(۳۰)، ۷۷-۱۰۶.
- بابایی، محبوبه؛ بصیری، مرتضی و بدراق‌نژاد، ایوب (۱۳۹۷). تحلیل جمعیت‌پذیری و روند تحولات اقتصادی-اجتماعی روستاهای پیراشهری ارومیه. توسعه فضاهای پیراشهری، ۱(۱)، ۷۹-۹۰.
- بستان، زهرا؛ عظیمی هاشمی، مژگان؛ میرزایی، حسین و اصغری، هادی (۱۳۹۶). مرور نظام‌مند پیامدهای اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی گردشگری در ایران. میراث و گردشگری، ۲(۵)، ۱۶۷-۱۸۸.
- بلانچارد، کنдал (۱۳۸۷). مردم‌شناسی ورزش. ترجمه علیرضا حسن زاده و حمیدرضا قربانی، تهران: افکار.
- بیات، آصف (۱۳۹۸). سیاست‌های خیابان. تهران: شیرازه کتاب ما.
- بیننده، علی (۱۳۹۷). شکل‌گیری ارتباطات حوضه دریاچه ارومیه شرق آناتولی. مجله مطالعات ایرانی، ۱۷(۳۳)، ۵۳-۷۴.
- تحویلدار، عباس (۱۳۹۲). ایران سرزمین صلح ادیان الهی، تهران: سفیران.
- تحویلدار، عباس (۱۳۹۷). کلیسای شرق آشوری و فضاهای فرهنگی آن، تهران: پژوهشکده مردم‌شناسی.
- تقدیسی، احمد؛ تقوایی، مسعود و پیری، سیامک (۱۳۹۱). تحلیلی بر نگرش جامعه میزبان به اثرات اجتماعی-فرهنگی گردشگری شهرستان دالاهو. مجله علمی تخصصی برنامه‌ریزی فضایی، ۲(۵)، ۱۲۱-۱۴۰.
- توفیق، رحمت‌اله (۱۳۸۳). تاریخچه ارومیه و یادداشت‌هایی از جنگ جهانی اول و آشوب‌های آن. تهران: شیرازه.
- حاجی‌زاده، فوزیه (۱۳۹۴). دایره‌المعارف روستاهای آذربایجان غربی: چالدران. تهران: وارستگان.
- حسن‌زاده، علیرضا (۱۳۸۱). افسانه زندگان. تهران: باز.
- حسن‌زاده، علیرضا (۱۳۹۵). کودکان و جهان افسانه. تهران: افکار.
- حسن‌زاده، علیرضا (۱۳۹۹). درک انسان‌شناختی سرعت به مثابه یک تجربه فرهنگی: بررسی تطبیقی میان ایران و آلمان. جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۷(۱۵)، ۲۳۱-۲۶۶.
- حسن‌زاده، علیرضا و اسدزاده، مصطفی. (۱۴۰۰). پیامدهای اجتماعی و فرهنگی کرونا بر حوزه‌های میراث فرهنگی، گردشگری، هنرهای سنتی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات.
- حسن‌زاده، علیرضا و شریف کمالی، محمد (۱۳۹۹). وندالیسم در فوتبال ایران: پیش از انقلاب اسلامی، فرهنگ هواداری به مثابه میراث ورزشی مورد مطالعه: بررسی مردم‌شناختی تضاد میان تماشاگران و مدیریت فوتبال در

عادل، نیما (۱۳۹۳) *جاذبه‌های تاریخی و فرهنگی استان آذربایجان غربی*. تهران: شرکت آرتا مهرگان افزار.

عاشری، امامعلی؛ حسین‌پور، باقر و مهدی‌لو، تقی (۱۳۸۹). تعیین اولویت‌های سرمایه‌گذاری در مناطق اکوتوریستی شهرستان ارومیه. *مجله جغرافیا و برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۱(۱)، ۱۰۹-۱۲۶.

علی اکبری، اسماعیل؛ محمدتقی، رهنمایی و صفرعلی‌راد، اسماعیل (۱۳۹۴). مدیریت یکپارچه گردشگری، راهبردی برای توسعه منطقه‌ای در استان آذربایجان غربی. *فصل‌نامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای*، ۵(۱۹)، ۱-۱۲.

فردوسی، سجاد؛ نظری مزیدی، نجمه و مودودی ارخودی، مهدی (۱۳۹۷). تحلیلی بر شاخص باقی‌مانده ظرفیت تحمل جامعه میزبان نسبت به توسعه گردشگری (مطالعه موردی: شهر شاهرود). *نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی*، ۱۸(۴۹)، ۹۳-۱۱۰.

فرزانه‌نژاد، زهرا و نجات قزلحاجی، نسیم (۱۳۹۸). بررسی مقابر دوره سلجوقی ارومیه بنای سه گنبد ارومیه. *مجله معماری سبز*، ۵(۱۴)، ۳۷-۴۶.

فریدونی، فاطمه (۱۳۹۶). *مطالعه مردم‌شناختی آلودگی زیست‌محیطی سواحل دریای کاسپین در استان‌های گیلان، مازندران و گلستان*. تهران: پژوهشکده مردم‌شناسی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری.

قلی‌زاده، خسرو (۱۳۹۲). پیوند اسطوره چیچست و دریاچه ارومیه. *مجله مطالعات ایرانی*، ۱۲(۲۳)، ۱۱۵-۱۲۹.

قلی‌فامیان، علی‌رضا و پژمان‌جم، محبوبه (۱۳۹۵). چندزبانگی در چشم‌انداز زبانی ارومیه. *مجله پژوهش‌های زبان‌شناسی*، ۸(۱۵)، ۳۶-۲۱.

دوره پیش از انقلاب اسلامی. *دو فصل‌نامه مطالعات مردم‌شناختی میراث فرهنگی*، ۳(۱)، ۸۸-۹۹.

حسینی، مینو (۱۳۸۹). بررسی تأثیر شرایط کنونی دریاچه ارومیه بر صنعت گردشگری کشور. *مجله ایران*، ۵(۳۳)، ۱۰-۱۲.

حیاتی، باب‌الله؛ ملیکی، مینا؛ حسین‌زاده، جواد و حق‌جو، مریم (۱۳۹۳). برآورد ارزش حفاظتی و احیای دریاچه ارومیه از دیدگاه مردم شهر ارومیه. *مجله اقتصادی کشاورزی*، ۸ (ویژه‌نامه)، ۱۳۶-۱۲۳.

رابینو، یاسنت لوتی (۱۳۹۵). *ولایات دارالمرز ایران: گیلان*. رشت: طاعتی.

رضائی، ناصر و حبیب‌الهی فضیلت (۱۳۹۵). سنجش ادارک ساکنین از اثرات گردشگری مبتنی بر جوامع محلی (مطالعه موردی: روستای چم آسمان، شهرستان لنجان، استان اصفهان). *نشریه جغرافیا*، ۱۴(۴۹)، ۱۹۱-۲۰۸.

رهنمایی، محمدتقی؛ فرهودی، رحمت‌الله؛ دیتمان، آندریاس و مصطفی، قدمی (۱۳۸۷). بررسی ظرفیت تحمل حوزه مقصد گردشگری با تأکید بر جامعه میزبان نمونه مورد مطالعه شهر کلاردشت. *مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، ۶۶، ۳۳-۱۷.

سقای، مهدی و عبدالهی، عبدالله (۱۳۸۳). دریاچه ارومیه و راهبردهای گردشگری قابلیت‌ها و گونه‌شناسی. *مجله رشد آموزش جغرافیا*، ۳۷-۳۰، ۱(۱)۶۸.

شهرآبی، مصطفی (۱۳۶۵). دریاچه ارومیه. *مجله آموزش زمین‌شناسی*، ۲(۷)، ۴۹-۵۲.

عادل، سمیرا (۱۳۹۱). بررسی نگرش جامعه میزبان نسبت به گردشگری و پیامدهای آن در یک بافت زنده تاریخی: پژوهش موردی بافت تاریخی فهادان یزد. *مجله هنرهای زیبا: معماری و شهرسازی*، ۴(۱۷)، ۸۱-۹۴.

مرادی روفچاهی، عنایت؛ کریمی، سمیه؛ حسن‌زاده، علیرضا و عباسی، هوشنگ (۱۳۹۷). درک میان‌رشته‌ای آلودگی رودخانه‌های رشت. تهران: پژوهشکده مردم‌شناسی پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری.

مرتوس، جولی (۱۳۸۴). *زن، جنگ و بحران*. ترجمه مجله خندق، تهران: نشر قصه.

مشکینی اصل، رضا و نظری ارشد، رضا. (۱۳۸۱). مسجد جامع ارومیه. *مجله مسجد*، ۱۱(۶۳)، ۵۸-۶۴.

نظم‌فر، حسین؛ موسوی، میرنجف و آفتاب علی عشقی، احمد (۱۳۹۵). ارزیابی توان اکولوژیکی شهرستان ارومیه جهت توسعه شهری با استفاده از ANP و GIS. *مجله جغرافیا و آمایش شهری، منطقه‌ای*، ۶(۲۱)، ۴۷-۶۲.

Adeli, N. (2014). *Historical and cultural tourism attractions in West Azerbaijan*. Tehran: Arta Mehrgan Afzar Co. [In Persian]

Adeli, S. (2012). Investigating the attitude of the host community towards tourism and its consequences in a living historical context: A case study of the historical context of Fahadan, Yazd. *Journal of Fine Arts: Architecture and Urbanism*, 4(17), 81-94. [In Persian]

Ali Akbari, I., Rahnamaei, M. T., and Safar Alirad, I. (2015). Integrated management of tourism, a strategy for regional development in West Azarbaijan province. *Regional Planning Quarterly*, 5(19), 1-12. [In Persian]

Amini, A., Bakhti, S., and Babajamali, F. (2015). Evaluating the attitude of

کسریانیان، نصرالله (۱۳۷۴). *شمال*. تهران: مؤلف. گلیپایگانی، مجید (۱۳۹۸). *مدیریت آب، انرژی و پسماند در هتل‌ها با رویکرد مسؤولیت اجتماعی*. تهران: پژوهشگاه میراث فرهنگی و گردشگری.

مبارکی، امید و اکبری، محمد (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر شکل‌گیری حاشیه‌نشینی در شهر ارومیه. *مجله جمعیت*، ۲۱(۹۰-۸۹)، ۵۲-۳۷.

مبارکی، امید؛ محمدی، جمال و ضرابی، اصغر (۱۳۹۲). ارائه الگوی بهینه گسترش کالبدی-فضایی شهر ارومیه. *مجله جغرافیا، توسعه*، ۱۱(۳۲)، ۷۵-۸۸.

متفکر آزاد، مریم و ذکاوت، سحر (۱۳۹۷). بازتاب تصویری هنر اسلامی در مسجد جامع ارومیه: بررسی تزیینات محراب مسجد جامعه ارومیه. *پژوهش در هنر و علوم انسانی*، ۳(۱۴)، ۱۱-۲۳.

the host community to the development of tourism in rural areas. *Quarterly Journal of Tourism Management Studies*, 10(30), 106-177. [In Persian]

Asghari Sareskanroud, S., Jalali Onsoroudi, T., & Zeinali, B. (2013). Analysis of the change in the tourism situation of the cities located around Lake Urmia. *Regional Planning Quarterly*, 3(1), 114-199. [In Persian]

Asheri, I. A., Hosseinpour, B., & Mehdilou, T. (2010). Determining investment priorities in the ecotourism areas of Urmia. *Journal of Geography and Regional Planning*, 1(1), 109-126. [In Persian]

Avruch, K. (1998). *Culture & conflict resolution*. Washington: US Institute of Peace Press.

- Babaei, M., Basiri, M., & Bedraqnejad, A. (2018). Analyzing population acceptance and the process of economic-social developments in peri-urban villages of Urmia. *Development of Peri-Urban Spaces*, 1(1), 79-90. [In Persian]
- Bayat, A. (2019). *Street politics*. Tehran: Shirazeh Kitab Ma. [In Persian]
- Benefield, R. (2013). *Garden tourism*. CABI: Wallingford.
- Binandeh, A. (2018). The formation of connections of Urmia Lake basin in eastern Anatolia. *Journal of Iranian Studies*, 17(33), 53-74. [In Persian]
- Blanchard, K. (2008). *Anthropology of sports*. (A. Hassanzadeh and H. Ghorbani, Trans.). Tehran: Afkar. [In Persian]
- Bostan, Z., Azimi Hashemi, M., Mirzaei, H., & Asghari, H. (2017). A systematic review of the economic, social and environmental consequences of tourism in Iran. *Heritage and Tourism*, 2(5), 167-188. [In Persian]
- Braaten, J. (1991). *Habermas's critical theory of society*. New York: SUNY Press.
- Buultjens, J., Ratnayake, I. & Chammika Gnanapala, A. (2015). From tourism to recovery: the resilience of the Sri Lankan tourism industry. In Brent W Ritchie, Kom Campiranon (eds). *Tourism crisis and disaster management in the Asia-Pacific* (pp. 132-148). Boston: CABI.
- Cohen, E. (1978). The impact of tourism on the physical environment. *Annals of Tourism research*, 5(2), 215-237.
- Eslami, R., & Mahmoudi Meymand, M. (2009). Iranian auto tour in the Magma region of Urmia - In limited time in Babak city. *Chapter of Natural Geography of Larestan*, 2(6), 105-191. [In Persian]
- Farzanehnejad, Z., & Nejat Ghazalhaji, N. (2019). Investigation of the tombs of the Seljuk period of Urmia under the three domes of Urmia. *Green Architecture Journal*, 5(14), 37-46. [In Persian]
- Ferdowsi, S., Nazari Mazidi, N., & Maududi Arkhodi, M. (2018). An analysis of the residual index of the host community's tolerance for tourism development (Case study: Shahrood city). *Journal of Applied Research in Geographical Sciences*, 18(49), 110-93. [In Persian]
- Fereidouni, F. (2017). *Anthropological study of environmental pollution of Caspian Sea coasts in Gilan, Mazandaran and Golestan provinces*. Tehran: Institute of Anthropology, Research Institute of Cultural Heritage and Tourism. [In Persian]
- Ferraro, G. & Andreatta, S. (2010). *Cultural anthropology: an applied perspective*. Mexico: CengageBrain.
- Golpaygani, M. (2019). *Water, energy and waste management in hotels with a social responsibility approach*. Tehran: Research Institute of Cultural Heritage and Tourism. [In Persian]
- Hajizadeh, F. (2015). *Encyclopedia of West Azarbaijan villages: Chaldaran*. Tehran: Varestegan. [In Persian]
- Hasani, M. (2010). Investigating the impact of the current conditions of Lake Urmia on the country's tourism industry. *Iranian Journal*, 5(33), 10-12. [In Persian]

- Hassanzadeh, A. (2002). *Lived Folktales*. Tehran: Open. [In Persian]
- Hassanzadeh, A. (2014). *Rituality and normativity*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Hassanzadeh, A. (2016). *Children of the fairy tale world*. Tehran: Afkar. [In Persian]
- Hassanzadeh, A. (2020). Anthropological understanding of speed as a cultural experience: A comparative study between Iran and Germany. *Sociology of Social Institutions*, 7(15), 266-231. [In Persian]
- Hassanzadeh, A., & Asadzadeh, M. (2021). *Social and cultural consequences of Covid-19 on the fields of cultural heritage, tourism, traditional arts*. Tehran: Research Institute of Culture, Art and Communication. [In Persian]
- Hassanzadeh, A., & Sharif Kamali, M. (2020). Vandalism in Iranian football: Before the Islamic revolution, fan culture as a studied sports heritage: An anthropological study of the conflict between spectators and football management in the period before the Islamic revolution. *Two Quarterly Anthropological Studies of Cultural Heritage*, 3(1), 88-99. [In Persian]
- Hayati, B. A., Maliki, M., Hosseinzadeh, J., & Haqjou, M. (2014). Estimating the value of protecting and revitalizing Lake Urmia from the perspective of the people of Urmia. *Journal of Agricultural Economics*, 8(Special Issue), 123-136. [In Persian]
- Herbst, S. (1994). *Politics at the margin: historical studies of public expression outside the mainstream*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jimria, T. (2019). *World heritage sites: tourism local communities and conservation activators*. CABI: Wallingford.
- Karimi, S. (2013). *Ethnicity and normativity*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Karimi, S., & A. Hassanzadeh. (2021). An anthropological approach to ecological issues: a study of attitudes toward river pollution in Gilan province, Iran. *The International Journal of Environmental Sustainability*, 17(1), 34-44.
- Kasraian, N. (1995). *The North*. Tehran: Author. [In Persian]
- Lellinger, T. (2010). *How important is Web 2.0 for the tourism sector and how can the industry apply to this trend? business research project*. London and New York: diplom.de.
- Martin, B. S., & Uysal, M. (1990). Examination of the relationship between carrying capacity and the tourism lifecycles: Management and policy implications. *Journal of Environmental Management*, 31(4), 327-333.
- Mertus, J. A. (2005). *War's Offensive on women (Women, war and crisis)*. (Najleh Khandaq, Trans.). Tehran: Nash Qaseh. [In Persian]
- Meshkini Asl, R., & Nazari Arshad, R. (2002). Urmia Grand Mosque. *Mosque Journal*, 11(63), 58-64. [In Persian]
- Mobaraki, O., & Akbari, M. (2014). Investigation of factors affecting the formation of marginalization in Urmia

- city. *Journal of Population*, 21(89-90), 37-52. [In Persian]
- Mobaraki, O., Mohammadi, J., & Zarrabi, A. (2013). Presenting the optimal model of physical-spatial development of Urmia city. *Mosque of Geography, Development*, 11(32), 75-88. [In Persian]
- Moradi Roufchahi, E., Karimi, S., Hassanzadeh, A., & Abbasi, H. (2018). *Interdisciplinary understanding of the pollution of the rivers of Rasht*. Tehran: Institute of Anthropology, Research Institute of Cultural Heritage and Tourism. [In Persian]
- Motefaker Azad, M., & Zekavat, S. (2018). Visual reflection of Islamic art in the Jamia Mosque of Urmia: Investigation of the altar decorations of the Urmia Community Mosque. *Research in Arts and Humanities*, 3(14), 11-23. [In Persian]
- Muskat B., H. Nakanishi & D. Blackman (2015). Integrating tourism into disaster recovery management: the case of the great Japan earthquake and Tsunami 2011. In Brent W. Ritchie, Kom Campiranon (eds.), *Tourism crisis and disaster management in the Asia-Pacific* (pp. 97-115). Boston: CABI.
- Nash D. (2012). Tourism as form of imperialism. In Valene L. Smith (ed), *Hosts and guests: the anthropology of tourism* (pp. 37-54). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Nazmfar, H., Mousavi, M., & Aftab Ali Eshghi, A. (2016). Evaluation of the ecological potential of Urmia city for urban development using ANP and GIS. *Regional Journal of Geography and Urban Planning*, 6(21), 47-62. [In Persian]
- Oliver-Smith, A. (1999). The brotherhood of pain: theoretical and applied perspectives on post-disaster solidarity. In A. Oliver-Smith & S. M. Hoffman (Eds.), *The Angry Earth* (pp.156-72). New York: Routledge.
- O'Reilly, K. (2009). Hosts and guests, guests and hosts: British residential tourism in the Costa del Sol. In P. Obrador Pons, M. Crang, & P. Travlou (Eds.), *Culture of mass tourism: Doing the Mediterranean in the age of banal mobilities* (pp. 189-210). Routledge.
- Palumbo, G. (2013). Threats and challenges to the archaeological heritage on the mediterneon. In Getly Conservation institute (ed), *Management planing for archeological sites: an international workshop orgnized by the gelly conservation institute* (pp.63-12). Los Angeles: Getty publication.
- Qoli Famian, A., & Pejmanjam, M. (2016). Multilingualism in the linguistic landscape of Urmia. *Journal of Linguistic Research*, 8(15), 21-36. [In Persian]
- Qolizadeh, K. (2013). The connection between the Chichest myth and Lake Urmia. *Journal of Iranian Studies*, 12(23), 115-129. [In Persian]
- Rabino, H.L. (2016). *Dar al-Marz provinces of Iran: Gilan*. Rasht: Obedience. [In Persian]
- Rahnamaei, M. T., Farhoudi, R., Dittman, A., & Qadami, M. (2008). Investigating the carrying capacity of the tourism destination area with emphasis

- on the host community of the studied sample of Kalardasht city. *Journal of Human Geography Research*, 66, 17-33. [In Persian]
- Raina, A. K. & S. K. Agarwal (2004). *The essence of tourism development: dynamics, philosophy, and strategies*. New Delhi: Sarup & Sons.
- Rátz, T. (2003). Resident's perception of the socio-cultural impacts of tourism at Lake Balaton, Hungary. In G, Richards and D, R, Hall (eds), *Tourism as sustainable community development* (pp. 36-48). London and New York: Routledge.
- Reid, D. G. (2003). *Tourism, globalization and development, responsible tourism planning*. London: Pluto Press.
- Reisinger, Y (2009). *International tourism*. Oxford: Elsevier.
- Reisinger, Y. & Turner, L. W. (2003). *Cross-cultural behaviors in tourism*. London and New York: Routledge.
- Rezaei, N., & Habibollahi, F. (2016). Assessing residents' perceptions of the effects of tourism based on local communities (Case study: Cham Asman village, Lanjan city, Isfahan province). *Journal of Geography*, 14(49), 191-208. [In Persian]
- Richards, G. & Wilson, J. (2007). *Tourism, creativity and development*. London: Routledge
- Ritchie, B. W. (2009). *Crisis and disaster management for tourism*, Bristol, UK: Channel View Publications.
- Robinson, M. (2001). Intra-cultural conflicts and the world's largest industry. In Nazar Alsayad (ed), *Consuming tradition, manufacturing heritage*. London and New York: Routledge
- Robinson, M. (2004). Tourism development in de-industrializing centers of the UK, change, culture and conflict. In Stephen Williams (ed). *Tourism, now and alternative tourism* (pp. 99-129). London and New York: Routledge.
- Saqai, M., & Abdolahi, A. (2004). Lake Urmia and tourism strategies, capabilities and typology. *Journal of Geography Education Development*, 68 (1), 30-37. [In Persian]
- Shahrabi, M. (1986). Lake Urmia. *Journal of Geology Education*, 2 (7), 49-52. [In Persian]
- Sharma, N. (2023). When faith and fear intersect: pilgrimage during the Covid-19 pandemic. In Erdinç Çakmak, Rami K. Isaac and Richard Butler (Eds.), *Changing practices of tourism stakeholders in covid-19 affected destinations* (pp. 100-118). Bristol: Blue Ridge Summit: Channel View Publications.
- Tahvildar, A. (2008). *East Assyrian Church and its cultural spaces*. Tehran: Research Institute of Anthropology. [In Persian]
- Tahvildar, A. (2013). Iran, the land of peace of divine religions. Tehran: Safiran. [In Persian]
- Taqdisi, A., Taqvaei, M., & Piri, S. (2012). An analysis of the attitude of the host community to the socio-cultural effects of Dalhousie tourism. *Specialized Scientific Journal of Spatial Planning*, 2(5), 121-140. [In Persian]
- Thirumoron, K. (2013). Monging greppitt at tourist attractions. In p, mondal (edo), *Proceeding of the international configuration on managing the Asian century* (pp. 574-589). IC-MAC: springer.

- Towfiq, R. (2004). The history of Urmia and notes from the First World War and its riots. Tehran: Shiraz. [In Persian]
- Vargas-Sanchez, A. (2021). Strategic management of the COVID-19 crisis in rural tourism settings: lessons learned from SMEs. In Toubes, Diego R., Araújo-Vila, Noelia (eds). *Risk, crisis, and disaster management in small and medium-sized tourism enterprises*, Hershey: IGI Global.
- Wang, C. C. & Cater, C. (2015). Ecotourism as a sustainable recovery tool after an earthquake In Brent W Ritchie, Kom Campiranon (eds.), *Tourism crisis and disaster management in the Asia-Pacific* (pp. 209-226). Boston: CABI.
- Wassler, P. (12). Covid-19 and the Host Community: Towards an Uncertain Future. *Changing Practices of Tourism Stakeholders in Covid-19 Affected Destinations*, 97-105.
- Wassler, P. (2023). Covid-19 and the host community: towards an uncertain future?. In Erdinç Çakmak, Rami K. Isaac and Richard Butler (Eds.), *Changing practices of tourism stakeholders in covid-19 affected destinations*, (pp. 198-212). Bristol: Blue Ridge Summit: Channel View Publications.
- Wassler, P., & Kuteynikova, M. (2020). Living travel vulnerability: A phenomenological study. *Tourism Management*, 76, 1-10.
- Wight, P. (1993). Ecotourism: Ethics or eco-sell? *Journal of travel research*, 31 (3), 3- 9.
- Xiang T., H. Yang (2022). Study on the relationship between Host-Guest Conflict Perception and Tourism Development support based on structural equation model in Syed Abdul Rehman Khan, Noor Zaman Jhanjhi, Hongbo Li (eds.). *2nd International conference on management science and software engineering (ICMSSE 2022)*. (pp. 220-225). Shanghai: Springer Nature.
- Yong, L., L. & Ryon, C. (2016). *Social conflict and harmony: tourism in China's multi-ethnic communities*. Emerald Group publishing.

ژوبشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی